

Kitap Deęerlendirmeleri

Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası

İsmail KARA*

Harf İnkılabı'na (1928) kadar basılmış telif-tercüme-uyarlama Türkçe tasavvuf kitapları, risâleleri sayı olarak çok büyük bir hacme ulaşmasına rağmen bugüne kadar toplu katalogları ve değerlendirmeleri maalesef henüz yapılmış değildir. Son yıllarda Türk tasavvuf târihi sahasıyla ilgili araştırmaların sosyal bilimlerin hemen her dalıyla irtibatlı hâle gelmesi ve hem muhtevâ hem de sayı olarak giderek artış göstermesi; bu meyanda özellikle çalışmaların büyük şehirlerden küçük şehirlere, tek tek tarikatlara / kollara, meşreplere, müstakil tekkelere, şeyh biyografilerine, derviş gruplarına, tarikat ailelerine doğru yayılması böyle bir ihtiyacı daha mübrem hale getirmiştir. Saha ile ilgilenenlerin yakından bildiği gibi bu tür kitaplar sadece tasavvuf nazariyatı ve tasavvuf-tarikatlar târihi ile alakalı bilgiler / değerlendirmeler ihtivâ etmekten çok ötede edebiyat, ahlâk ve zihniyet dünyası, dil, hâl tercümeleri, ilmiye-medreseler, sosyal ve siyasî tabakalar, folklorik unsurlar, güzel sanatlar, kitâbiyat başta olmak üzere sosyal ilimlerin hemen hepsiyle doğrudan alakalı birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Tasavvufî metinler kaleme alan müelliflerin önemli bir kısmının aynı zamanda müderris, târihçi, edebiyatçı, şâir, sanatkâr, bürokrat, asker, gazeteci vs. olduğu hesaba katılırsa bu alanda yapılacak açıklamalı bir dökümün diğer yakın sahalarla ne kadar vuzûh ve zenginlik katacağı da kolaylıkla tahmin edilebilir.

Bugün artık bilgisayar ortamında da çok yönlü olarak taranabilen Seyfettin Özege merhûmun muhalled kataloğunun, tasavvufla ilgili kitaplar ve risâleler için de başlangıç aşamasında büyük bir ihtiyacı karşıladığı beyandan vârestedir. Fakat sadece künye düzeyinde kalması ve birçok künyenin ilk nazarda tasavvufla alakalı olup olmadığı konusunda açık bilgiler vermemesi,

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (ikara55@hotmail.com)

daha da ötede künyesi verilen kitabın ne tür aslı ve yan bilgiler ihtivâ ettiği- nin bilinmemesi söz konusu ettiğimiz çalışmaya olan ihtiyacı artırmaktadır.

Derginin bu sayısında yayınlanan örneklerden de anlaşılacağı gibi çok katı olmamakla beraber gerçekleştirmeyi düşündüğümüz bibliyografyanın ilkeleri şöyle tesbit edilmiştir:

Bibliyografyaya şimdilik Arap harfleriyle basılmış telif-tercüme-uyarlama Türkçe tasavvuf kitapları alınacaktır. (Daha sonraki bir aşamada tasavvufla ilgili Türkçe yazma kitap ve risâleler ile Latin harfleriyle basılmış kitaplar için de benzer bir çalışma yapılması düşünülmektedir). *Tasavvuf* dergisi bibliyografya çalışmasına alınacak kitaplar için bir künye listesi hazırlama ve araştırmacıların hizmetine sunmak üzere tesbit edilen kitap ve risâlelerin dijital ortama alınması çalışmalarını yapmaya başlamıştır. Açıklamalı bibliyografya metinleri tatmin edici bir hacme ulaştıktan sonra kitaplaştırılması yoluna gidilecektir.

Kitaplaşma aşamasında, yazara ve/ya esere göre alfabetik hâle gelecek, ayrıca mufassal ve tahlili indeksleri ihtivâ edecek olan açıklamalı bibliyografya metinlerinin şimdilik alfabetik olma mecburiyeti yoktur. Çalışmaya katılmak isteyen herkes ilgi duyduğu veya tesadüfen karşılaştığı eserler için metin kaleme alabilir. Fakat bir mutasavvıf, bir tarikat, bir tekke üzerine çalışan araştırmacılar bir başlık altında ayrı ayrı numaralayıp ve her biri müstakil bir bibliyografya metni olacak şekilde birkaç kitabı / risâleyi de yazabilirler. Meselâ “İsmâil Hakkı Bursevî'nin tasavvufla alakalı matbû Türkçe kitapları”, “Matbû Emir Sultan Menâkıbı kitapları”, “Uşşakî âdâb ve erkânına dâir matbû Türkçe kitaplar”, “Türkçe matbû Pend-i Attar tercüme ve şerhleri”, “Mecmua-yı tekâyâlar”, “Girit'te basılan Türkçe tasavvuf kitapları” gibi başlıklar altında kişi ve saha ile ilgili görülüp tetkik edilebilen matbû bütün risâle ve kitaplar için açıklamalı bibliyografya metinleri yazmak mümkündür.

Kitap tanıtımında şu yol izlenecektir: a) Önce eserin tam künyesi verilecek (Yazar / mütercim / derleyen adı, eser adı, baskı yeri, matbaa-yayınevi-dizi adı, baskı târihi, sayfa sayısı); b) Yazarı hakkında eserle bağlantılı olarak çok kısa (bir-iki cümlelik) teknik bilgi verilecek ve dipnotta yazar için kaleme alınmış en son ansiklopedik esere / maddeye, gerekiyorsa akademik çalışmaya, kitap ve tezlere atıfta bulunulacak (yazarın hayatı hakkında düzenli bilgi yoksa bu kısım metinde veya dipnotta nisbeten geniş tutulabilir); c) Kitabın muhtevâsı ve varsa orijinalitesi belirtilecek. Bu kısımda özellikle mutasavvıfların hâl tercümeleri, tarikatlar, tekkeler, vakfiyeler, kuruluşlar (cemiyet, dernek, yardımlaşma sandığı vb.), âdâb-

erkân, tekke cihazı, tekke yemekleri, kitaplar, matbûat, müstakil şiirler / metinler vs. hakkında verilen bilgiler atlanmayacaktır.

Kitapta görsel malzeme (fotoğraf, çizim, belge, icâzetnâme / hilâfetnâme, elyazısı, mektup, mühür, hat vs.) varsa bunlara da olabildiğinde kısa ve teknik açıklamalarla yer verilecektir.

Tanıtılan eserle ilgili tahkikli neşir, Latin harflerine aktarma, sadeleş-tirme, tercüme, tanıtma türünden çalışmalar yapılmış, ansiklopedi mad-deleri yazılmış veya eser müstakil bir çalışmaya konu olmuşsa bunlar da duruma göre metinde veya dipnotta belirtilecektir.

Derginin bu bölümüne saha ile ilgilenen herkes açıklamalı bibliyografya yazabilir. Her tanıtma yazısının sonunda metin yazarının ismi yer alacaktır.

Tanıtılan kitap veya risâlenin kapak veya iç kapağının dijital taraması veya en azından net çekilmiş bir fotokopisi de yazıya eklenmelidir. (Kapak sayfalarının hepsinin veya bir kısmının dergide, daha sonra kitapta basıl-ması düşünülmektedir).

Açıklamalı bibliyografya metni yazmak şeklinde olmasa da nâdir risâlelerden haberdar etmek veya fotokopisini göndermek şeklindeki yar-dımlara da dergi yönetimi ve bibliyografya ilgilileri her zaman büyük bir memnuniyetle açık olacaktır. (Bu tür risâlelerin kimden geldiği de belirtilecektir). Ayrıca ilgililerden ve okuyuculardan gelecek tamamlayıcı bilgi, açıklama ve tashihler de (uygun görülürse) yayınlanacak veya kitaplaşma aşamasında kullanılacak, en azından metin yazarına iletilecektir.

Dipnot Kısaltmaları:

DBİA: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

İA: İslâm Ansiklopedisi (MEB)

İst. A: Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi

OS: Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi

OM: Bursalı Mehmet Tâhir, Osmanlı Müellifleri

SATŞ: İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri

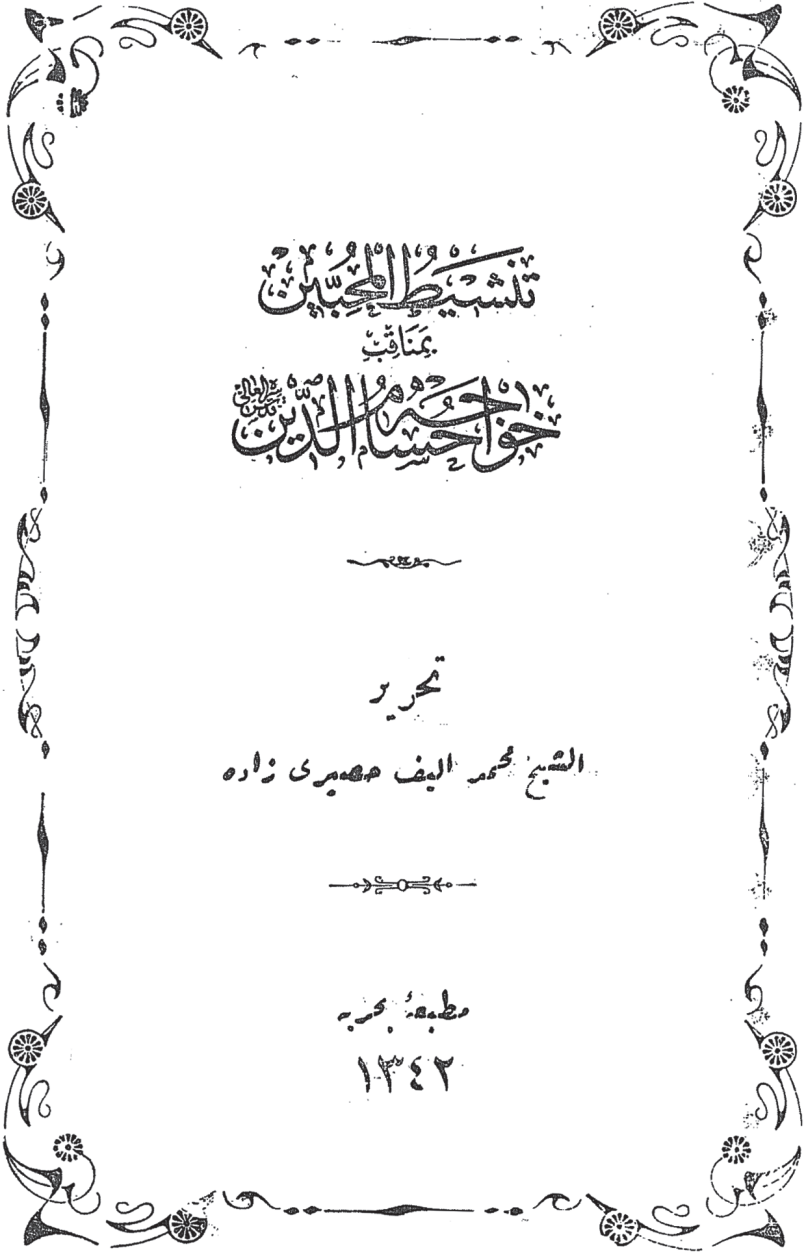
SE: Hüseyin Vassâf, Sefine-i Evliyâ, haz. M. Akkuş - A. Yılmaz, 5 cilt, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006.

SO: Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmânî

TDEA: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

TM: İbrahim Alaaddin Gövsa, Türk Meşhurları

TMA: Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi

تَشْطِطُ الْمُحِبِّينَ

بِمَنَاقِبِ

حُجَّةِ الْحَسَنِ الْكَارِي

تَحْرِير

السَّيِّحِ مُحَمَّدِ الْبَيْتِ مَهْمَبَرِي زَادِه

مَطْبَعَةُ بَحْرَبِه

١٣٤٢

1. eş-Şeyh Mehmed Elif Hasîrîzâde, *Tenşîtu'l-Muhibbîn bi-Menâkıbı Hâce Hüsâmeddîn Kudîse Sırruhu'l-Âlî*, [İstanbul], Matbaa-i Bahriye, 1342 (1926), 55 s.

Sütlüce Hasîrîzâde Sâdî Dergâhı şeyhi Elif Efendi'nin (ö. 1927)¹, "İbtidâ telkîn-i Besmele-i şerîf ve ta'lîm-i hurûf-ı hecâ buyurmak i'tibârıyla üstâd-ı evvelim ve ulûm u maârif-i bâtinîyye ve hakâyık-ı dîniyye i'tibârıyla üstâd-ı üstâdım ve üstâd-ı vâlidim" (s. 3, ayrıca bk. s. 33) diye tavsif ettiği Nakşî şeyhi, Mesnevîhan ve adı Eyüp'teki Hatuniye Dergâhı ile birlikte anılan Hoca Hüsâmeddîn Efendi (el-Hâc Hoca Hasan Hüsâmeddîn b. Muhammed b. Hasan, ö. 1864)² hakkında yazdığı hâl tercümesi ve menâkıp kitabı.

Kitabın ilk sayfalarında (s. 4-9 ve ardından bâzı sayfalarında; 11, 14-15, 16), Hoca Hüsâmeddîn'in talebesi ve halîfesi Hatuniye Dergâhı şeyhi, Mesnevîhan ve vâiz Şeyh Mustafa Vahyî Efendi'nin (ö. 1878)³, şeyhinin vefatından sonra hakkında yazdığı eserden⁴ hayatı, tahsili hakkındaki bilgiler aktarılmıştır. "Hatuniye Dergâh-ı şerîfine sebep-i nakilleri" başlığı altında (s. 9-11) Hüsâmeddîn Efendi'nin, tarikat faaliyetlerini yürüttüğü ve ders okuttuğu Hacı Evhad Dergâhı'nın, kendisinden gizli tutularak Sultan Abdülmecîd tarafından tâmir ettirilmesi ve tekkeye padişah mahfili yapılmasından memnun kalmayarak burayı terkedip Hatuniye Dergâhı'na intikal ettiği anlatılıyor.⁵ Hatuniye Dergâhı'ndan önce *Mesnevî*, *Kadı Beyzâvî Tefsîri* ve *Buhârî* okuttuğu Merkez Efendi Tekkesi (s. 7), Kocamustafapaşa

1 Hayatı ve eserleri için bk. Nihat Azamat, "Elif Efendi, Hasîrîzâde", *DİA*, XI, s. 37-38.

2 Hayatı ve eserleri için ayrıca bk. *SE*, II, s. 221-25. Tirmizî'nin *Şemâil*'inin Türkçe şerhi olan *Kitab-ı Şerhu Şemâil* adlı eseri sadeleştirilerek yayımlanmıştır; haz. M. Sadık Aydın, İstanbul: Hilal Yay., 1976.

3 Hayatı ve eserleri için bk. *SE*, II, s. 225.

4 Elif Efendi'nin adını zikretmediği bu eserin künyesini *SE*'dan (II, 225) öğreniyoruz: *ed-Dürretü'l-Azîziye fî'l-Fevâidî'l-Kaviyye*. Bu risâle matbûdur: İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1281 (1864), 98 s.; Risâlenin on yedi ve onsekinci matlabı latin harflerine aktarılmıştır: Sâfi Arpaguş, *Mevlevîlikte Ma'nevî Eđitim*, İstanbul: Vefâ Yay., 2009, s. 375-86.

5 Mehmet Âkif, Hüsâmeddîn Efendi'nin Sultan Abdülazîz'in dâvetlerine icâbet etmemekteki ısrarlı tutumunu "Hüsâm Efendi Hoca" şiirinde işlemiştir; bk. *Safahat*, haz. M. E. Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s. 480.

Hüsâmeddîn Efendi hem müderris hem de şeyh olmasına rağmen resmî bir görev kabul etmemiş, Elif Efendi'nin ifâdeleriyle "Uhdesine hiçbir cihet ve vazifeli ders ve vaaz ve tezkîr ve meşihat [şeyhlik], adem-i rağbet u kabulüne mebnî tevcih olunmamış, binâenaleyh nâm-ı âlileri devâir-i devlet ve devâir-i evkâf defâtirinden hiçbir deftere her ne sûretle olursa olsun yazılmamış, âhir-i ömrüne kadar bütûn tedris ve mevâiz ve irşadâtından dolayı bir kimseden ücret ve vazife alma"mıştır. (s. 23).

Cevdet Paşa'nın, bâzan halkasına katıldığı Hüsâmeddîn Efendi ve *Mesnevî* dersleri hakkındaki kısa değerlendirmesi için bk. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yay. C. Baysun, IV, Ankara: TTK Yay., 1967, s. 13.

Tekkesi (s. 8), Hacı Evhad Tekkesi (s. 8); cenâze merasimi (s. 15-16) ve eserleri hakkında kısa bilgiler (s. 16-17), mütevazı mezarının Sultan Abdülazîz tarafından yaptırıldığı (s. 17) temas edilen konular arasındadır.

Eser bundan sonra numaralandırılmayan ve altbaşlığı olmayan “fasıl”larla devam ediyor: İlk fasılda Hüsâmeddîn Efendi’nin şemâli (s. 18-20) ve istitrat olarak “et yemek hakkında” bir bahis (s. 19); ikinci fasılda zühd ü takvâsı ve kısmen tahsili (s. 21-23); üçüncü fasılda ahlâk ve âdâtı, sohbet tarzı, lâtifeleri ve mizahî tarafı, kerâmetleri (s. 23-28); dördüncü fasılda “şerîaten ve tarîkaten mezhep ve meşrebi”, mürîdlerini yetiştirme tarzı ve zikir telkini, zikir meclisleri (s. 28-32) ele alınmaktadır. Bu son fasılda Nakşî ve Mevleviyü’l-meşrep olması dolayısıyla Nakşî zikri ile âdâb ve erkânına getirdiği değişiklikler, hususen cehri ve bâzan kıyâmî zikirleri de anlatılmaktadır. “Hâtime” kısmında ise (s. 32-35) Hoca Hüsâmeddîn’in Nakşî silsilesi, verdiği bir icâzetnâmeden aktarıyor.

Elif Efendi’nin, eseri telif ederken bilgi ve menâkıp aktardığı kaynak kişiler; Şeyh Mustafa Vahyî Efendi, Osman Salâhaddîn Dede (s. 25-26) ve kendi babası Sâdi şeyhi Ahmed Muhtar Efendi’dir (s. 12, 13, 24). Hüsâmeddîn Efendi’nin meşhur talebeleri olarak zikredilen kişiler de Şeyh Mustafa Vahyî Efendi, Osman Salâhaddîn Dede (s. 16, 25) ve Kefeli Dergâhî şeyhi Şeyh Râşid Efendi (s. 30) ile sınırlıdır.

Kitabın “Zeylü’l-Menâkıb” başlığıyla başlayan ikinci kısmında (s. 36-55) iki hâl tercümesi ve menâkıp daha yer alıyor. “Terceme-i eş-Şeyh es-Seyyid Osman Salâhaddîn Efendi” başlıklı ilk metin, yine Elif Efendi’ye ait olup Hüsâmeddîn Efendi’nin talebesi, kendisinin hocası olan Yenikapı Mevlevihânesi’nin meşhur şeyhiyle ilgilidir (s. 36-44). “Terceme-i eş-Şeyh Ahmed Muhtar Efendi kuddise sırruhu” başlıklı ikincisi ise Elif Efendi’nin oğlu ve Koska’daki Abdüsselâmiyye Tekkesi’nin son şeyhi Yusuf Zâhir Efendi’nin kaleminden çıkmadır ve dedesinin hâl tercümesi ile menâkıbını vermektedir (s. 45-55).

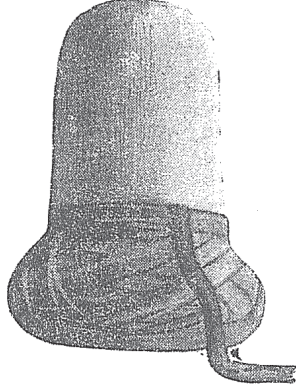
Elif Efendi’nin Hüsâmeddîn Efendi’nin menâkıbına tahsis ettiği kısmı bitiriş târihi 27 Cumadelülâ 1342 (1923)’tür (s. 35). Yusuf Zâhir Efendi’nin yazdığı kısmın sonunda yer alan 1342 târihi (s. 55) ise herhalde Rûmî târih olmalıdır ve kitabın da baskı târihi olan 1342 (1926) yılına tekâbül etmektedir.

Tenşîtu’l-Muhîbbîn Latin harflerine aktarılarak yayınlanmıştır.⁶

İsmail KARA

6 Hür Mahmut Yücer, “Eyüp’te Hatuniye Tekkesi ve ‘Tenşîtu’l-Muhîbbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddîn”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 10, Ocak-Haziran 2003, s. 227-49. Neşirde bâzı okuma yanlışları vardır.

مجاناً توزیع اولفور

بندوبند منلای رومہ تا قسماوندبندوبند
سکہ یوشتر اتمیزا کلیل و تاجہ سرفرد
کوهہ بحر غناز بند عزیزم حاصلی
دو کبند دنیا و ما فبرها ایچونہ هیچ آب رو

پیر پیر عزی قیر مایالم

ایلری غزته سنک ۱۲ شعبان ۳۴۲ و ۱۸ مارت ۳۴۰ تاریخ
و ۲۱۸۵ رقلی نسخه سنہ ردیہ در

شہزادہ باشی — اوقاف اسلامیہ مطبعہ سی
۱۳۴۲

2. Veled Çelebi - Meşâyh-i Mevleviyye - Mehmed Ziyâ, Birbirimizi Kırmayalım - İleri Gazetesinin 12 Şaban 342 ve 18 Mart 340 Târih ve 218 Rakamlı Nüshasına Reddiyedir, [İstanbul], Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, [h.] 1342 (1924), 29 s.

3 Mart 1924 târihinde Meclis'te kabul edilen ve din-siyaset ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi açısından fevkalâde önemli olan 3 kanunun (hila-feti ilgâ eden, tevhîd-i tadrîsâtı getiren, Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'ni ilgâ edip Diyânet İşleri Reisliği'ni kuran kanunlar) çıkmasından 15 gün sonra Celâl Nuri İleri'nin⁷ çıkardığı *İleri* gazetesinde, birinci sayfadan verilen "Dinimizle değil, âdâtımız ve ahlâkımızla bile hiçbir alakası olmayan ne tekyeler var!" başlıklı imzasız bir yazı yayınlanmış ve tekkeler, tarikatlar ve tasavvufî hayat birkaç başlık altında (tekke vakıflarının yerinde kullanılmaması, şeyhliğin babadan oğla geçmesi, tarikat mensuplarının ibadetler konusundaki lâubâliliği, işrete düşkünlük, şeyhlerin birden fazla kadınla evlenmeleri...) ağır ifâdelerle tenkit edilmiştir. Yazıda yer alan "Dinimizi tereddidyattan, gayr-ı ahlâkî müesseselerden kurtaralım!" üst spot ifâdesi ve ney üfleyen bir Mevlevî şeyhinin oğlan müridleriyle münâsebetini resmeden çizimin altındaki "Tekyelerde ahlâk, terbiye, irşâd gibi büyük gâye yerine gayr-ı tabîi ve gayr-ı ahlâkî itiyatlar kâim olmuştur." cümlesi, makâlenin tekkelere dönük planlı ve sert bir politikanın parçası olduğu intibahı vermektedir. Nitekim yazının sonundaki, "Artık zannediyoruz ki genç ve yakışıklı erkeklere meclûbiyeti olduklarını saklamayan ve bu hâllerine birtakım eş'âr okuyarak zerâfet (!) süsü veren bir kısım sahte şeyh ve müridlerin tarikat kisvesi altında kalmalarına nihâyet verilmek zamanı gelmiştir." ifâdeleri, medreseler kapatıldıktan sonra hem geriliğin sebebi hem de ahlâkdışı davranışların kaynağı olan tekkeler için de âcilen bazı tedbirlerin alınacağına dâir îmâlar, işaretler taşımaktadır.⁸

Birbirimizi Kırmayalım risâlesi, Mevlevî şeyhi Veled Çelebi'nin (İzbudak, ö. 1953)⁹ "Birbirimizi kırmayalım" başlıklı yazısı (s. 3-17), adları zikredilmeyen Mevlevî şeyhlerinin "Bir hakikatın müdâfaası" başlıklı kısa tavzih beyânnâmesi (s. 18-20) ve *Yenikapı Mevlevîhânesi* kitabının yazarı İhtifalci

7 Kitapta, ailenin bir tarafı *Mesnevî* şârihi Âbidin Paşa'dan gelen "İleri"lere de bir göndermede bulunmaktadır: "Ale'l-husûs şârih-i *Mesnevî* Âbidin Paşa hafidine âid bir gazete Mevlevîliği muâheze ederse, şerhi mukaddimesinde Cenâb-ı Mevlânâ'nın evsâf-ı bülenine âid sahifelerle yazı yazan cennetmekân Paşa merhûmun rûh-ı pâkini de rencide eylemiş olur." (s. 10).

8 *İleri* gazetesinin bu sayısının fotokopisini gönderme zahmetine katlanan talebem Hanife Öztürk'e teşekkür ederim.

9 Hayatı ve eserleri için bk. Mustafa Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", *DİA*, XXIII, s. 503-505.

Mehmet Ziyâ'nın (ö. 1930)¹⁰ "Mukaddesâtımızla oynanılmasın" başlıklı yazısından (s. 21-29) oluşmakta ve *İleri* gazetesinin itham ve karalamalarını yumuşak bir dille cevaplamak ve üslubundan anlaşıldığı kadarıyla tekelere karşı gittikçe artacağı hissedilen şiddet ve gerilimi azaltmak maksadıyla yayınlanmıştır. Mehmed Ziyâ'nın yazısının sonundaki nota göre (Gedikpaşa, 22 Mart 1340) cevap metinleri birkaç gün içinde yazılmış ve kitap neşredilmiştir. Bu durum tarikat çevrelerinin kendilerine yönelik tehdit algılamasının yüksek olduğunun bir işareti kabul edilebilir.

Yazarları en çok rahatsız eden ifâdeler Mevlevîliğin millî âdetlerden uzak ve gayr-ı ahlâkî bir yapıda takdim edilmesidir. Bu yüzden risâlenin savunma mantığını ve muhtevâsını şu türden ifâdeler tayin etmiştir: "Ey İstanbul gazetesi! Yalnız kendi güzel memleketin için bir anket aç bakalım. Hilâten sanâyi-i nefiseye âşık ve meclûb yaratılmış İstanbullular Mevlevîlik hakkında ne fikir beslerler? Derhal neticeyi göreceksin." (s. 7); "Topyekün meşâyih ve dervîşânıyla nice tekyelerin dinimize, âdâtımıza, ahlâkımıza muhâlif olduğunu söylemek doğrusu pek açık tenâkuzdur (...) Biz Mevlevîler bütün erbâb-ı irfân ve kemâlin, hâssaten bütün İstanbul urefâ ve zürefâsının sevgilisi ve hemîşe hürmet ve riâyetlerine mazhar olduğumuz cihetle (...)" (s. 10), "Mevlevîlerin mine'l-kadîm terakkiyâtımızın üst başında bulunageldiğine târih-i maârif ve kemâlâtımız şâhiddir." (s. 11).

Kapakta ve iç kapakta destarlı bir Mevlevî sikkesi fotoğrafı, üst sol köşede "Meccânen tevzi olunur" ibaresi ve "Bendeyiz Monla-yı Rûm'a tâ 'kasemnâ'dan beru / Sikke-pûşuz etmeyiz iklîl ü tâca ser-fürû / Gevher-i bahr-i gınâyız biz azizim hâsılı / Dökmeyiz dünya ve mâ-fihâ için hiç âb-ı rû" kıtası yer almaktadır.

İsmail KARA

﴿ ارشاد الراغبين ﴾

خادم الفقراء التمشيندية والخالديه المهاجر والمجاور لله في حرم مكة
المكرمه والمجاهد في سبيل الله
خليل جدى

معارف نظارت جليله سنك رخصتيله

رسائل

(محمود بك) مطبعه سى — باب على جوارنده ابوالسعود
جاده سنده نومرو ۷۲

۱۳۰۷

3. Halil Hamdi en-Nakşbendî ed-Dağistânî, *İrşâdu'r-Râğîbîn*, [İstanbul], Mahmûd Bey Matbaası, 1307 (1890), 40 s.

19. yüzyılda yaşayan Dağistân kökenli Nakşbendî-Hâlidî şeyhi Halil Hamdi Efendinin Nakşbendî-Müceddidî-Hâlidî tarikat usûlüne ve bâzı tasavvufî meselelere ilişkin görüşlerini açıkladığı eseri.

İrşâdu'r-Râğîbîn'in müellifi Halil Hamdi Efendinin hayatı hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlı düzeydedir. Nakşbendî-Hâlidî usûlüne göre hem babası Yahya ed-Dağistânî hem de babasının şeyhi Abdullah el-Mekki'den hilâfet ve irşâd icâzeti alışını yâni seyr ü sülûk sürecini ayrıntılarıyla bu eserinde anlatmaktadır (s. 2-3). Doğum târihi hakkında bilgi sâhibi olamadığımız Halil Hamdi Efendinin hangi târihte vefât ettiği de tam olarak bilinmemekle beraber eserinin giriş kısmında Ömer Lütfi Efendinin (Şeyhülihlâmlik görev dönemi: 1889-1991) şeyhülihlâmlik görevine atanmasından duyduğu memnuniyeti belirtmesine (s. 3) bakılırsa bu târihlerde sağ olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *İrşâdu'r-Râğîbîn*'i padişaha takdîmi ve taltîfine dâir belgeler de bunu doğrulamaktadır.¹¹

Halil Hamdi Efendinin adı zikredilen eserinden başka üç risâlesi daha bulunmaktadır: *Selâsü Reşehât Min Ma'rifeti'n-Nefs*¹², *er-Risâletü'l-Münazzame Fi Fedâili Mekketi'l-Muazzama*¹³, *İsti'mâlü'l-Mürîdîn ve İkâzu't-Tâlibîn*.¹⁴ Halil Hamdi Efendi, bu üç eserini Arapça yazmasına rağmen *İrşâdu'r-Râğîbîn*'inde - silsile kısmı ve bâzı iktibâslar hâric - Osmanlı Türkçesini tercih etmiştir. Bu risâlesinin içerik itibariyle *Selâsü Reşehât Min Ma'rifeti'n-Nefs* ve *İsti'mâlü'l-Mürîdîn ve İkâzu't-Tâlibîn* adlı eserleriyle benzerliğinin olmasından hareketle Halil Hamdi Efendinin Anadolu coğrafyasında yaşayan mürîdlerini gözeterek böyle bir tercih yaptığı söylenebilir. Çünkü yukarıda adı geçen birinci eserin istinsahının Rebiulâhîr 1299/Şubat 1882'de, ikincisinin basımının 14 Şaban 1300/20 Haziran 1883'te gerçekleştirilmesi ve *İrşâdu'r-Râğîbîn*'in giriş kısmında Şeyhülihlâm Ömer Lütfi Efendiye (görev dönemi: 1889-1991) atıf yapılması dikkate alındığında bu risâlenin diğer ikisinden sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Zaten

11 bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tarih: 24/N /1308 (Hicrî), Dosya No: 21, Gömlek No: 30, Fon Kodu: Y.PRK.BŞK. ve Tarih: 29/N /1308 (Hicrî), Dosya No: 3, Gömlek No: 27, Fon Kodu: Y.PRK.MŞ.

12 Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 2391, vr. 1a-22b.

13 Millet Ktp., Ali Emîrî-Arabî, no: 2234, vr. 1a-7a.

14 Matbaatü'l-Behiyye, Mısır 1300 (1883 m.), 16 s.

son kısımdaki takrîzlerin bâzısında da eserin önce Arapça yazıldığı ve sonra Osmanlı Türkçesine çevrildiğine işaret edilmektedir.

Eserin giriş kısmında yazılış amacı ve kısaca içeriği hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “Bu abd-ı âciz pîr-i fânî hâdimü’l-fukarâ Halil Hamdi Dağistânî mücâvir-i harem-i Mekki zâdehullahu şerefen ihvân-ı müslimîne tezkâr ve yâdigâr kalmak niyâzıyla tarîka-i nakşbendiyyenin usûl ve kavâidini mübeyyin Türkçe bir muhtasar risâle cem’ ve tahrîr eyledim.” (s. 2)

Kitabın başlangıcında Halil Hamdi Efendinin ailesinin Osmanlı Devleti’ne yaptığı hizmetler anlatılmakta ve kendisinin de bu doğrultuda hareket ettiği belirtilmektedir. Ayrıca o, kendi döneminde padişah olan II. Abdülmecîd, Abdulazîz ve II. Abdülhamîd’i isimleriyle anarak onlara bağlılığını ifâde etmektedir. II. Abdülhamîd’in Ömer Lütfi Efendi’yi şeyhülislâm olarak atamasından duyulan memnuniyet belirtilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde adı geçen eserin padişaha takdimine ve neticesinde taltifine dâir belgeler göz önünde bulundurulduğu zaman bu kısmın söz konusu amaca mâtuf olduğu anlaşılmaktadır.

Halil Hamdi Efendi, İmâm-ı Rabbânî Ahmet Sirhindî’ye (1034/1624) atıf yaparak ilk beşi âlem-i emrden ve diğer beşi ise âlem-i halktan olmak üzere insanda on letâifin bulunduğunu ifâde etmektedir. Âlem-i emrden olanlar kalp, rûh, sır, hafî ve ahfâ; âlem-i halktan olanlar ise anâsır-ı erbaa (toprak, su, hava ve ateş) ve nefis-i nâtıkadır (s. 3-4). Daha sonra bu on letâifin vücûddaki konumları ve her birine ait nûrun rengi açıklanarak âlem-i emre âit olan letâife bâtın-ı insân ve âlem-i halktan olanlara ise zâhir-i insân dendiği belirtilmektedir (s. 4). Ardından âlem-i emr ve âlem-i halktan olan bu letâifin asılları açıklanmaktadır (s. 5).

Risâlenin ilerleyen bölümlerinde Nakşbendî-Müceddidî-Hâlidî usûlünün dört rûkünden meydana geldiği belirtilmektedir: Birincisi, ism-i zât ve nefy ü isbât zikri; ikincisi, şeyh-i kâmilin sohbeti ve ona muhabbet ile râbita yapmak; üçüncüsü sünnet-i seniyyeye ittibâ edip ahlâk-ı hamîde ile muttasıf ve bid’at-ı seyyieden ictinâb etmek; dördüncüsü ise murâkabelerdir (s. 6). Sonraki kısımda bu dört rûknün nasıl ifâ edileceği açıklandıktan sonra Nakşbendiyye’de önemli bir husus olan râbitaya değinilmiştir (s. 8-9). Eserin bâzı sayfalarının (s. 10-19) kenarlarına anlatılan konular ve kavramları açıklayıcı şema veya notlar eklenmiştir.

“Beyânü’ş-Şühûd ve’l-Vusûl” başlığı altında, zikreden sâlikin mezkûru

zıkr ile tam fenâya erişip kendi varlığından tamâmen geçip enâniyetten (benlik) kurtulmasının sâliki vuslata erdirici yol olduğu ifade edilmektedir. Bütün riyâzet ve mücâhedelerin amacının da zikredilen bu husus olduğu belirtilmektedir (s. 17).

“Beyânü’s-Sülûk ve’s-Seyri’l-Erbaa” bölümünde ise tasavvufî eğitimdeki seyr dört kısımda değerlendirilmektedir. Birincisi, “seyr-ilallah” veya sefer-i evvel; ikincisi, “seyr-fillah” veya sefer-i sâni; üçüncüsü, “seyr-anillah” veya sefer-i sâlis ve dördüncüsü, “seyr-fi’l-eşyâ billah” veya sefer-i râbi’dur (s. 20-21). Seyr-i evvelde sâlike mübtedî, seyr-i sâninin başında mutavassıt ve sonunda müntehî, seyr-i sâlis ve râbi’de müntehi-yi kâmil denir (s. 21).

“Beyânü’l-İştigâl Fî’t-Tarîkatî’n-Nakşbendiyyeti’l-Müceddidiyyeti’l-Hâlidîyye” başlığında ise Nakşbendiyye yoluna intisâb edenlerin keyfiyet-i iştigâlleri açıklanmaktadır (s. 22-23). “Beyânü Silsileti’l-Meşâyihî’t-Tarîkatî’n-Nakşbendiyyeti’l-Müceddidiyyeti’l-Hâlidîyye” kısmında ise babası ve şeyhi Yahya ed-Dağistânî’den Hz. Peygamber’e kadar ulaşan şeyhlerin silsilesini vermektedir (s. 23-25). Bu bölüm Arapça yazılmıştır. Daha sonra İmâm-ı Rabbânî’nin *Mektûbât*’ının ikinci cildinde yer alan 91. mektup Osmanlı Türkçesine çevrilerek nakledilmiştir. Ayrıca peşi sıra yine *Mektûbât*’taki bazı önemli cümleler Arapça olarak nakledilmiştir (s. 27-28).

Eserin son kısmında sırasıyla Hüseyin Hakkı Efendi (s. 28-29), Hanefî Müftüsü ve Mescid-i Nebî imamı Osman Efendi b. Abdüsselâm ed-Dağistânî (s. 29-30), Eskişehir Müftüsü Nakşbendî-Hâlidî halîfesi Süleyman Hakkı Efendi (s. 30-31), Edirne Askeriye Müftüsü Ömer Ziyâuddin ed-Dağistânî (s. 31-32), Sâbık Edirne Müftüsü Muhammed Fevzi Efendi (s. 32-33), Yunus Vehbi Efendi (s. 33), Askeriye Müftüsü Hâfız Efendi (s. 33-37), Abdülkerîm ed-Dağistânî (s. 37), Vak’anüvis Ahmed Lütî Efendi (s. 38), Mevlevî şeyhi Muhammed Şükrü (s. 38-39) ve Müezzinzâde Abdullah b. Muhammed el-Erbilî eş-Şehrezûrî’nin (s. 39-40) bu eser için yazdıkları takrîzlere yer verilmiştir.

H. İbrahim ŞİMŞEK

کتاب منهاج الفقراء

بسم الله الرحمن الرحيم *

الحمد لله الذى علمنا العلوم الدينية واللدنية * وعلمنا على الشريعة المصطفوية *
والطريقة المولوية * وكلنا بكلمات المشايخ الصافية الصوفية * وكلنا
في ميقات قلبنا بالكلمات القدسية * بلا حرف ولا صوت ولا كيفية ولا كمية *
التي لا يعرف اسرارها الا هذه الطائفة العلية * فسبحان من جعل الشريعة
والطريقة * عين الحقيقة ولكن العقلاء لا يفقهون بالقوة النظرية * والبدعة
والضلال * عين العقوبة والنكال * ولكن العقلاء لا يشعرون بغلبة كثافة
البشرية * والقوة الشهوية * هو الهادى الذى يهدى من يشاء من عباده
بهداية الانبياء * وارشاد الاولياء * الى السنة السنية * ويضل من يشاء
منهم باغواء الشياطين الخنية * واضلال الاياليس الانسية * فيصدونهم
عن السلوك الى الطريقة السوية * والمريد الذى اذا اراد ان يقوم هداية
فلا مضل لهم * واذا اراد بهم ضلالة فلا هادى لهم * من كل البرية *
وصلى الله على سيدنا محمد الهادى بالاقوال الصادقة * والافعال الصالحة *
الى وصلة الالهية * وشهود الاحدية * وعلى آله واصحابه الذين تابعوه
متابعة كاملة بعوا الهمة * وخلص النية (اما بعد) حمد الله المتعالي
والصلاة على نبيه * بوكاتب شريفك تصنيفه باعث وبأدى * وبوجوه
لطيفة ك تأليفه علة غائى او دركه بوفير مولوى * اعنى شيخ رسوخ الدين

(اسمعيل)

4. İsmâil Rûsûhî Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, [Kâhire], Bulak, 1256 (1840); [İstanbul], Rızâ Efendi Matbaası, 1286 (1870), 280 s.

Osmanlı ilim ve fikir çevrelerince, yazdığı Mesnevî şerhinden ötürü “Hazret-i Şârih” diye bilinen İsmâil Rûsûhî Ankaravî'nin¹⁵ (ö. 1040/1631) Mevlevî âdâb ve erkânına, tasavvufî kavramlara, hâl ve makâmlara dâir kaleme aldığı klasik eseri.

Minhâcü'l-Fukarâ, *Mesnevî*'nin mütekâmil şerhlerinden *Mecmûatü'l-Letâif ve Metmûratü'l-Meârif* ile beraber Mevlevî çevrelerin el kitabı hâline gelmiş, genel olarak tasavvufî hayata kaynak teşkil eden ilkeleri, özel olarak Mevlânâ'nın şahsında zirve bulan Mevlevîliğin bu tasavvufî hayat açısından hangi irtibat noktalarına sahip bulunduğu hususlarını anlatan bir eserdir. Ankaravî *Minhâcü'l-Fukarâ*'yı telif sebebini eserin dîbâcesinde şu şekilde ifâde etmektedir:

“Bu kitâb-ı şerîfin tasnîfine ve bu mecmûa-i latîfenin te'lîfine sebep odur ki, bu fakîr-i Mevlevî, ya'nî Şeyh Rûsûhuddîn İsmâil b. Ahmed el-Ankaravî ne zaman ki, irşâd-ı fukarâ ve ahbâb ile me'mûr oldum; 'Me'mûr ma'zûrdur.' sözü gereğince mümkün olduğu kadar onların irşâd ve terbiyesine himmetimi masrûf ve mahsûr kıldım. Gördüm ki, genelde hey'etimizde, şekil ve sûretimizde olan fukarâ, Mevlânâ hazretlerinin gitmiş olduğu yüce yola muhâlif gitmiş ve tarîka-i Mevleviyye onu zannetmiş, her biri o hazretin mübârek kelimeleri ile meşreb ve mezheblerine delil kılıp ibâhat yolunu tutmuş, kimisi şekillerini tebdîl eylemiş ve ni'met-i sülûkten ve lezzet-i su'lûkten nasipsiz kalmışlar, ba'zısı da ilim ve ma'rifetden meyvesiz ağaç gibi boş olup şerîat ve tarîkatı bilmemiş ve âdâb ve erkân nedir duymamışlar, ba'zıları da bu zikr olunan sıfatlardan terakkî edip ilim ve ma'rifet tahsîl kılmış ve âdâb-ı şerîat ve tarîkata bir yönüyle vâkıf olmuş; lâkin nefis ve şeytan tevhîd-i ef'âl yüzünden ve evliyânın vahdet-âmiz olan sözünden onlara ruhsat bulup onları çâh-ı ibâhat ve ilhâda salmıştı. Yine öyle bir gürûh da var ki, bu zikrolunan sıfatlardan muarrâ ve bu takrîr kılınan hâletlerden müberrâdırlar. Akîdeleri pâk ve derûnları nûr-i ilim ve ma'rifetle tâb-nâk, fakr ve kanâatle mütehâllik ve ibâdet ve riyâzetle mütehakkık olmuşlar ve enbiyâ ve evliyânın buyurduğunu nefslerinin arzusuna göre te'vîl eylemeksizin ihtiyâr kılmışlardır. Ancak bu sınıfın da

15 İsmâil Ankaravî'nin hayatı, eserleri ve düşüncesi hakkında bk. SE, V, s. 167-172; Erhan Yetik, “Ankaravî, İsmâil Rûsûhî”, *DİA*, III, s. 211-213; Semih Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Doktora Tezi, UÜSBE 2005.

ba'zısı merâtib-i sülûkden ve meşârib-i su'lûkden ve dekâik-i tarikat ve hakikatden ve hakâyık-i ilm ve mâ'rifetden bî-haber kalmışlar. Hemân ol Hazret'in *Mesnevî-i Şerîf*'de buyurduğu nazmın zâhirine ve bir mikdâr derûnuna fürce bulmuşlardır. Bu sebeple Hz. Ali (k.v.) buyurdıkları 'Cehilde konuşmakta hayır olmadığı gibi ilimde susmakta da hayır yoktur.' şeklindeki söz üzerine bu hususta bildiğim ilimde sessiz kalmakta hayır görmedim ve bunları bu tehlikelerden haberdâr etmemeyi mürüvvet ve fütüvvet bulmadım." (s. 2-4)

Minhâcü'l-Fukarâ üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Mevlevî âdâb ve erkânı; ikinci bölümde, ibâdetler ve bâzı dînî hususların tasavvufî mâhiyeti; üçüncü ve son bölümde ise merâtib-i sülûk denilen hâl ve makâmlardan oluşan yüz tasavvuf terimi ele alınmaktadır. Bu son bölüm Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî'nin (ö. 481/1088) *Menâzilü's-Sâirîn* eserinin bir şerhi mâhiyetindedir.¹⁶

Eserin temel kaynakları arasında Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ Fih* ve *Mecâlis-i Seb'a'sı*; Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiye*, *Tedbirât-ı İlâhiyye*, *Fusûsü'l-Hikem*'i; İbn-i Fârız'ın *Dîvân*'i; Abdullah Ensârî'nin *Menâzilü's-Sâirîn*'i; Şihâbüddîn Sühreverdi'nin *Avârifü'l-Maârif*'i; Kuşeyrî'nin *Risâle'si*; Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-dîn*'i; Ebû Tâlib el-Mekki'nin *Kütü'l-Kulûb*'u; Hucvirî'nin *Keşfü'l-Mahcâb*'u ve İbn Atâullah el-İskenderî'nin *Letâifü'l-Minen* ve *Hikem-i Atâiyye'si*, Müeyyidüddîn Cendî'nin *Şerh-i Fusûs*'u gibi tasavvuf klasiklerini sayabiliriz. *Minhâcü'l-Fukarâ*'da Ankaravî, Râzî ve Beyzâvî gibi İslâm ilim geleneğinin en seviyeli ve başucu niteliğindeki eserlerini rahatlıkla kullanabilmekte; çeşitli hadîs şerhlerinden istifâde etmekte; ilm-i hakâyık'a âit yüksek meselerle amelî fikhın fer'î hükümlerini yan yana koyabilmekte; ayrıca şerh geleneğinden istifâde etmek sûretiyle kendine kadar gelen tasavvufî tecrübeyi üslûbunda birleştirmektedir. Bu yüzden meselâ Kâşânî'nin izâhâtı ile Beyzâvî'nin üslûbu; Abdullah Ensârî'nin özlü sözleri ile Arap dilinin üst düzey nahiv ve belâgat husûsiyetleri aynı sayfalarda yerini alabilmekte; Râzî'nin görüşleri ile Şeyh-i Ekber'in beyânâtı aynı

16 Rüsûhî Dede, *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın ihtivâ ettiği konuları ele alan iki ayrı eser daha kaleme almıştır. Bunlardan ilki Tâhirü'l-Mevlevî tarafından tercüme edilen *Nisâbü'l-Mevlevî* isimli eserdir. Ankaravî bu eserde, *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın konuları tamamen *Mesnevî* beyitlerinden hareketle ele almaktadır. bk. *Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*, trc. Tâhirü'l-Mevlevî, haz. Yakup Şafak-İbrahim Kunt, Konya: Tekin, 2005. Aynı şekilde kaynaklarda belirtilen fakat *Minhâc*'in bir özeti olduğu anlaşılan yazma hâlinde *Derecâtü's-Sâlikîn* isimli bir eserin de mevcûdiyeti bilinmektedir.

konunun mütemmim unsurları olarak bir arada bulunmaktadır. *Hikem-i Atâiyye* ile *Menâzilü's-Sâirîn* birbirine tercümân olmakta, *Fütûhât-ı Mekkiyye* ile *Mesnevî* birbirini tamamlamakta, aynı anlam birlikteliği ile İbn Fârız ve Mevlânâ'nın benzeri mısralarda buluşması gözler önüne serilmektedir. Bu yönüyle *Minhâcü'l-Fukarâ*, kendi dönemine kadar tasavvuf kültürünün kazandığı boyutlara ayna tutmaktadır ki, bu sebeple kendisinden sonraki dönemlerden günümüze kadar, tasavvufî anlayışı belirleyici ve ilhâm kaynağı olmuştur.

Çeşitli kütüphânelerde önemli oranda yazmaları mevcûd olan *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın¹⁷ ilmî bir neşri tarafımızdan yapılmıştır.¹⁸ Saadettin Ekici tarafından yapılan sâdeleştirilmiş neşrin, 'sâdeleştirme' olmanın eksiklerinden kurtulamadığını, okuma ve tercüme hatâlarının yanısıra fazlaca eksiklikleri bünyesinde barındırdığını belirtmek gerekmektedir.¹⁹ Ayrıca eserin Afif Tektaş tarafından ihtisâr edilmiş haldeki baskısı ise, eserin tümünü ihtivâ etmemektedir.²⁰

Sâfi ARPAGUŞ

17 Eserin yazma nüshaları için bk. Erhan Yetik, *İsmâil Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İşaret Yay., 1992, s. 126-127.

18 İsmâil Rüsûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukara*, haz. Sâfi Arpaguş, İstanbul: Vefa Yay., 1998.

19 İsmâil Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukara, Fakirlerin Yolu*, haz. Sadettin Ekici, İstanbul: İnsan Yay., 1996.

20 Afif Tektaş, *Şeyh İsmâil Ankaravî'nin Minhâcü'l-Fukarâ Adlı Eserinin Özü -Fukarânın Yolu*, haz. Mustafa Çiçekler, İstanbul: Eren Yay., 2004.

﴿ رسالته ﴾

﴿ حجة السماع ﴾

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾

اللهم اياك نعبد و اياك نستعين * ولك الحمد في كل وقت وحين * اهدنا الصراط
المستقيم صراط الذين انعمت عليهم من الانبياء والمرسلين * والاولياء المكملين
وهب لنا من لدنك علما نشاهده به اسرار اليقين * وانوار المقين * وارنا الحق حقا
والباطل باطلا حتى لا نكون من الضالين المضلين * وانصرنا على القوم الجاحدين
المعادين المنكرين * وصل وسلم على نبيك سيدنا و مولانا محمد سيد الاولين
وسيد الآخرين * وعلى آله واصحابه اجمعين (اما بعد) فيقول الشيخ اسماعيل
المولوى الا نقروى كشف الله له اسرار الصورى والمعنوى * الله تعالى به
حمد ورسولته وآله واصحابه صاوة وسلاما مد نصركه شيخ المولوى اسماعيل
الانقروى بيورر كه تحقيقا بزم قردا اشلمر من دن بعضيسى وقتا كيم طريقه
طاعن واركانه منكر وانلردن بعضيسى كورديلر ايسه اويله اركانه اول
شيخه اركانيدر و سلطان مرشد حرك طريقه اويله سلطانكه بزم
وعارفينك وواصلينك و عاشقينك مولاسى وافندي سيدر الله تعالى قدمر منى اذك
طريق ميتنده ثابت ايلسون اول طاعن و منكر اول انلرى اخوانلر من كوردلر كنده
بوقفردن التماس و طلب ايلد يلر كه اول منكرينه جواب شافى ايله جواب ويره وز
وانلره بيان كافى ايله بيان قيله وز و بو منكر لرا وزره كلام رسول عليه السلام دن
واقاويل علماء فحولدن حجت ابراز ايليه لم زيرا بو منكر زعم ايلد يلر كه تحقيقا
بو طريق بدعت و ضلال اولهو بو طريقك سالكرى ميتدع و اهل و بال اوله بز الله

(صفتورز)

5. İsmâil Rüsûhî Ankaravî, *Huccetü's-Semâ'*, [İstanbul], Rızâ Efendi Matbaası, 1286 (1870), 27 s.

XVII. yüzyılda Kadızâdeliler-Sivâsiler kutuplaşmasının belli başlı konularından biri olan semâ', mûsikî ve raksa dâir Rüsûhî Dede İsmâil Ankaravî (ö. 1040/1631) tarafından kaleme alınan savunma niteliğindeki eser.²¹

Semâ' ve devrân²² Ankaravî'nin şeyhliği döneminde tartışılan temel meselelerden biridir. Kadızâdeliler raks ve devrân ehli olan başta Mevlevî, Halvetî ve Celvetî şeyhlere ve onların müridânına karşı, "tahta tepenler, düdük çalanlar" şeklinde tahkîr edici ithamlarda bulunmuşlar buna ilâveten âyinlerin de dinin zâhirine ters düştüğünü iddia etmişlerdir. Bu hususta Kadızâde'nin IV. Murad'a şikâyeti üzerine Ankaravî *Hüccetü's-Semâ'* adlı risâleyi kısa bir sürede tamamlayarak Şeyhülislâm Yahyâ Efendi (ö. 1053/1644) başkanlığındaki heyete takdîm etmiştir.²³ Ankaravî eserin mukaddimesinde telif sebebine ve "münkir-i tarîkat" olarak gördüğü Kadızâdelilere işâret etmektedir:

"Şeyhül-Mevlevî İsmâil Ankaravî buyurur ki; tahkîkan bizim karındaşlarımızdan ba'zısı vaktâki tarîkatımıza tâin ve erkânımıza münkir olanlardan ba'zısını gördüler ise -öyle erkânımız ki, ol şeyhimizin erkânıdır ve sultân-ı mürşidimizin tarîkidir; Öyle sultan ki bizim ve ârifînin ve vâsîlinin ve âşkınin mevlâsı, efendisidir; Allah Teâlâ kademlerimizi onun tarîk-ı metîninde sâbit eylesin- ol tâin ve münkir olanları ihvânımız gördüklerinde bu fakîrden iltimâs ve taleb eylediler ki ol münkirine cevâb-ı şâfi ile cevâb verelim ve onlara beyân-ı kâfi ile beyân kılalım. Ve bu münkirler üzere kelâm-ı Resûl'den (a.s.) ve ekâvil-i ulemâ-i fuhûlden hüccet ibrâz eyleyelim. Zîrâ bu münkirler zu'm eylediler ki tahkîkan bu tarîk bid'at ve dalâl ola ve bu tarîkin sâlikleri mübtedi' ve ehl-i vebâl ola. Biz Allah'a sığınırız ehl-i kemâle sû-i zann eylemeden. Ve bu münkirler bilmediler ki, tahkîkan bu tarîk, tarîk-i kadîm ve sırât-ı müstakîmdir..." (s. 4)

21 Kadızâdeliler ve bu konudaki yaklaşımları için bk., Katip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ehakk, İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*, Açıklamalarla sâdeleştirenler: Mustafa Karasüeyman Uludağ, İstanbul: Mârifet Yay. 1990, s. 56-60; Madeline C. Zilfi, "Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhyâ Hareketleri", *Türkiye Günlüğü*, sayı: 58, Kasım-Aralık 1999, s. 65-79; Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, XXIV, s. 100-102; Cengiz Gündoğdu, "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsiler-Kadızâdeliler Mücadelesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, 1998, s. 37-72.

22 Mevlevîlik literatüründe semâ', mûsikî ve raksa dâir telif edilen eserler azımsanmayacak sayıda bir yekün tutmaktadır. Bu eserlerden bazıları ve müellifleri şunlardır: Kösec Ahmed Dede, *et-Tuhfetü'l-Behiyye fi Tarîkati'l-Mevleviyye*; Şeyh Gâlib, *es-Sohbetü's-Sâfiyye*; Abdülgani Nablusî, *el-Ukûdü'l-Lü'lüyye fi Tarîki's-Sâdâti'l-Mevleviyye*; Şeyh Feyzullah, *İşârâtü'l-Mevleviyye fi Âyini'l-Mevleviyye*.

23 Sâkıp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, II, Mısır, 1283, s. 37-38.

Kadızedelilerin Mevlevilere saldırmasının başlıca sebebi semâ'nın Mevlevilik erkânından olmasıdır. Ankaravî semâ'nın öncelikle nasslara, ehl-i sünnet kaynaklarına ve meşâyih-i kibârın söz ve uygulamalarına muhâlif bir şey olmadığını *Hüccetü's-Semâ*'da ve Kadızedelilerden Cerrâh Şeyhi Vâiz İbrâhim'e cevap olarak yazdığı *Risâletü't-Tenzîhiyye fi Şe'ni'l-Mevleviyye*²⁴ adlı eserinde dile getirir.

Ankaravî, Şeyhülislâm Yahya Efendi riyâsetindeki heyete takdîm edilen *Hüccetü's-Semâ*'ın başarılı bir şekilde ortaya koyduğu bu müdâfaa sebebiyle başta Aziz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038/1628) olmak üzere dönemin meşâyihinden sitâyîşkâr mektup ve tebrikler alır.²⁵ Çünkü tasavvuf ve cehrî zikir açısından tarikat erkânını müdâfaa çerçevesinde kaleme alınmış olan bu eser Ankaravî'nin ilim ve irfan dünyasında “rûsûhî”liğinin tescîli anlamına da gelmektedir.²⁶

Hüccetü's-Semâ, kısa bir mukaddime ve müstakil üç bölümden oluşmaktadır.

I. Bölüm: Raksın mâhiyeti hakkındadır.

II. Bölüm: Semâ'nın ibâhati ve şerîata uygunluğunun tartışıldığı bölümdür.

III. Bölüm: Darb-ı Def, def ve diğer mûsikî âletlerinin çalınmasına ayrılmıştır.

Müellifi tarafından Arapça yazılıp daha sonra tercüme olarak yayınlanan bu eserin çeşitli kütüphânelerde yazmaları mevcuttur.²⁷ *Hüccetü's-Semâ*, Kâhire ve İstanbul'da *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın sonunda bu eserle birlikte Türkçe olarak basılmıştır.²⁸ Eser ayrıca günümüz araştırmacıları tarafından latin harflerine aktarılmıştır.²⁹

Sâfi ARPAGUŞ

24 Eser neşredilmiştir. bk. Bayram Akdoğan, *Mevlevilik ve Mûsikî*, İstanbul: Rağbet Yay., 2009.

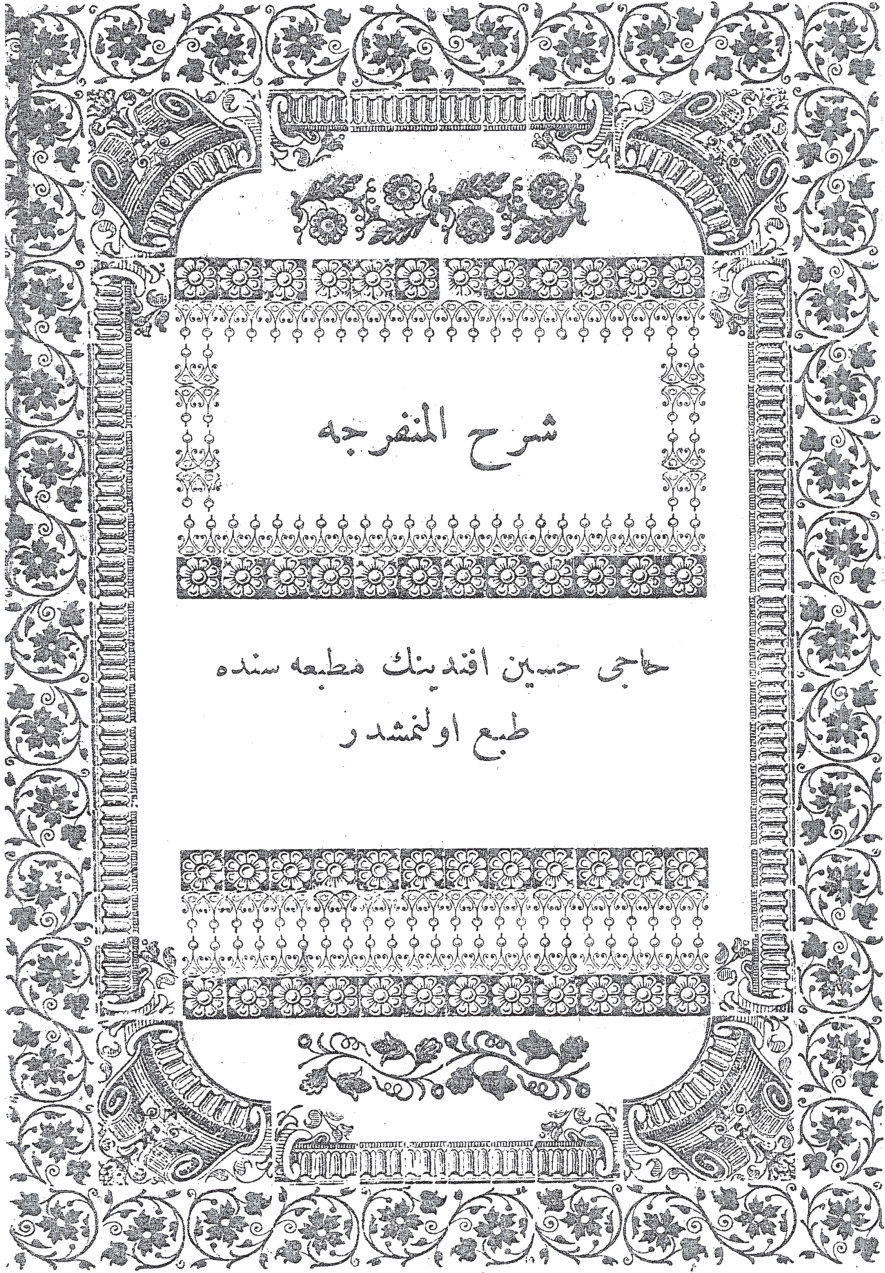
25 *SE*, V, s. 168.

26 Semih Ceyhan, *age*, s. 121.

27 Erhan Yetik, *age*, s. 87.

28 İsmâil Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Kâhire: Bulak, 1256; Rızâ Efendi Matbaası, İstanbul, 1286.

29 Sâfi Arpaguş, “Hüccetü's-semâ”, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mûsikî, Semâ' ve Devran Hakkındaki Dini Tartışmalar ve İsmâil Ankaravî'nin Semâ Müdâfaası”, *Marife*, Mevlânâ Özel Sayısı, yıl: 7, sayı: 3. s. 387-425; İsmâil Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukara, Fakirlerin Yolu*, haz. Sadettin Ekici, İstanbul: İnsan Yay., 1996. Ayrıca *Hüccetü's-Semâ*' bağlamında dönemi ve söz konusu tartışmaları inceleyen bir çalışma için bk. Jamal J. Elias, “Zikr-i Dervîşâne'den Dîvân Mûsikisine Kadar Osmanlılar Devrinde Semâ'ya Bir Bakış”, *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, sayı: 19, Yaz 1999, [s. 216-224], s. 220.

6. İsmâil Rüsûhî Ankaravî, *Hikemü'l-münderice fi Şerhi'l-münferice*, [İstanbul], Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1314 (1896), 64 s.

Galata Mevlevihânesi şeyhi ve *Mesnevî* şârihi Rüsûhî Dede'nin (ö. 1041/1631)³⁰ İbnü'n-Nahvî (ö. 513/1119)³¹ adıyla meşhur Tunuslu şâir ve dil bilgini Ebu'l-Fazl Yusuf b. Muhammed et-Tevzerî'ye ait Arapça *Kasîde-i Münferice*'sine yazdığı Türkçe tercüme-şerhtir.

Kasîde-i-münferice kırk beyitten müteşekkildir. Şerhleriyle birlikte bir çok defa basılan nüshaların bâzısında beyit sayısı elliye kadar varmaktadır.³² Ankaravî eserinde çeşitli nüshaları karşılaştırarak metin tahkikinde bulunmuş, sahih nüshalarda kasîdenin 40 beyitle son bulduğunu, bâzı nüshaların sonundaki dörder-beşer beyit ilâvelerin kelâmın nizâmından anlaşılacağı üzere mülhak beyitler olduğunu ileri sürerek bu beyitlere îtibar edilmemesi gerektiğine dikkat çeker (s. 64). Kasîde nazımında çok az kullanılan ve "feilün" tef'ilesinin sekiz defa tekrarından oluşan "habeb" (mütedârik) bahrinde yazılmıştır (s. 5). "اشتدي ازمة تنفجى / قد ان" "ليك بالبلج" [Ey sıkıntı şiddetlen ki ferahlayasın; kuşkusuz senin (karanlık) gecen (aydınlık) sabahın gelişini bildirmiştir.] beytiyle başlayıp (s. 6) "وأبي" "حسن في العلم إذا / وافى بسحائبه الخلق" [İlimde Ebû Hasan (Hz. Ali) yağmur yü - lü bulutlarıyla geldiğinde ona iltica olunur.] beytiyle bitmektedir (s. 62).

İbnü'n-Nahvî'nin *Kasîdetü'l-münferice*'yi (diğer adları *el-Ferce ba'de's-şidde*, *Ümmü'l-ferec*, *el-Fütûh*, *el-Münferice*) Tevzer (Güney Tunus'ta bir çöl şehri olan Touseur) dışında iken malının gasp edildiğini duyması, sıkıntıya düşmesi ve sıkıntıdan kurtulmak için nazmettiği rivâyet edilir. Kasîdede işlenen ana tema, sıkıntıya düşmüş insanların sıkıntılarını defetmek için öncelikle Allah'a kemâliyle iman etmelerinin, salih amellerle O'na teslimi-

30 Hayatı ve eserleri için bk. Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rüsûhî", *DİA*, III, s. 211-213; Semih Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Doktora Tezi, UÜSBE 2005.

31 Hayatı ve eserleri için bk. İsmâil Durmuş-Hüseyin Elmalı, "İbnü'n-Nahvî", *DİA*, XXI, 163; Hüseyin Elmalı, "İbnü'n-Nahvî, el-Kasîdetü'l-Münferice ve Tercümesi", *DEÜİFD*, sayı: XVI, 2002, s. 40. Ankaravî şerhinin mukaddimesinde İbnü'n-Nahvî hakkında şu bilgileri verir: "(...) Bu kasîde-i âlînin nâzımının ism-i sâmilere Yusuf b. Muhammed ve künye-i şerifleri Ebu'l-Fadl İbnü'n-Nahvî'dir. Kendileri vilâyet-i İfrîkiyye'den medîne-i Tevzer'de hâsıl olmuşlar ve sonra gelip makarr-ı efâdl ve emâil olan Kal'a-i Hammâd'da karar kılmışlardır. Hazret-i İmâm-ı Gazzâlî ile muâsir olup ikisi dahi târîh-i hicret-i nebevîyenin beş yüz on üçüncü senesinde dâr-ı âhîret ve civâr-ı Rabb-ı izzete nakl kılmışlardır. Ol asırda ol diyârın ehâli ve ekâbîri "Bizim diyârımızda Ebu'l-Fadl, diyâr-ı acemde İmâm Gazzâlî'nin adili ve ol zât-ı şerifin mesil ve bedîli bir kimesnedir." deyü tefâhur ederler idi ve nice kerâmetini görür giderlerdi." s. 3.

32 Matbû nüshaları için bk. Hüseyin Elmalı, agm., s. 44-50.

yetini ifâde etmelerinin ve dâima sabırlı davranmalarının gerekliliğidir. Ankaravî'nin aktardığına göre bâzı şârihler kasîdenin ism-i âzamı içerdiğini ileri sürmektedirler.³³ Kasîde şârihlere göre hüzün ve kasvetin giderilmesinde kibrît-i ahmer ve iksîr-i âzamdır. Bir dua maksadıyla okunduğunda duanın kabulü kesinlik derecesindedir. Kasidedeki kırk beyit kırk kere okunduğunda hâcetlerin yerine getirileceği inancı vardır. Ankaravî ise kasîdenin mânâsı anlaşılabilir olarak okunup gereğiyle amel edildikten sonra sadrın inşirah bulacağını söyler ve bunu tecrübe ettiğini aktarır (s. 5-6). Kasidedeki beyitlerin büyük çoğunluğu âyet ve hadîslerden mülhem inşâd edilmiştir. Nitekim Ankaravî ilk beytin Hz. Ali rivâyetli bir hadîs olduğunu söyler (s. 6).

Münferice kasîdesi özellikle Osmanlı kültüründe Ka'b b. Züheyr'in (ö. 26/645) Hz. Peygamber'e sunduğu *Kasîde-i Bürde* ile İmâm el-Bûsîrî'nin aynı adı taşıyan kasîdesi gibi şöhret kazanmış dua mecmualarının büyük bir çoğunluğunda beyitlerine yer verilmiştir. Ankaravî dışında Osmanlı mütercim-şârihleri arasında Abdullah b. Hayreddin el-Bergamavî (ö. 1026/1617) sayılabilir (*Şerhu Kasîdeti'l-Münferice*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 4166/4, 41b-75a).

Ankaravî şerhini 1040 (1631) yılının Şaban ayının başında telif etmiştir (s. 3). Şerhinin girişinde "asdikâmızdan bâzı hümâm-ı beyne'l-enâm *Kasîde-i Münferice* denmekle şöhret-i tâm bulan kasîde-i âl-i şâmı vird-i zebân ve hâtır-nişân edinip, ona kemâl-i muhabbet ve ziyâde rağbetten bu fakîr a'nî Şeyh İsmâil el-Ankaravî'den Türki ibâret üzere ona bir şerh yazılmasını ricâ eyledi." diyerek Mevlevîlerin uğradıkları zamâne baskıları altında sıkıntılı hâllerinin izâlesi için bu kasîdeyi daha önceden vird hâline getirdiklerini ve bu sebeple onlara faydalı olması için şerhettiğini izah eder. Meşgûliyetinin çokluğundan şerhe başlamaktan bir süre imtinâ eden şârih Tâiyye ve Hamriyye kasîdelerini okuyan bir muhibbinin ısrârı üzerine şerhini kaleme alır (s. 2-3).

Şerhin mukaddimesinde şerhin yazılmasındaki maksad, kasîde ve müellifi hakkındaki bilgiler, kasîde hakkında İslam âlimlerinin sözlerine yer verildikten sonra beyitlerin şerhine başlanır (s. 2-6). Şerh usûlü şu şekildedir: Beyitte geçen kelimelerin sözlük anlamı ve gramer bilgileri verildikten

33 Sübkî, kasîdenin ism-i âzamı içerdiğinden kasîdeyi dua olarak okuyan kişinin duasının mutlaka makbul olacağına dâir bir inancın yaygın olduğunu aktarır. Şafîi, *Tabakât* (Tanâhi), VIII, s. 55-60; İ. Ankaravî, *Hikemü'l-münderice*, s. 6.

sonra “el-ma'nâ” başlığı altında beytin Türkçe tercümesi, beyitte mündemiç olan tasavvufî anlamlar âyet ve hadislere işâret edilerek kaydedilir. Tasavvufî anlamların tesbitinde başta *Mesnevî* beyitleri olmak üzere İbn Fârız *Divân*'ından istişhâdda bulunulur.

Şerhin Hacı Hüseyin Efendi Matbaası dışında iki farklı baskısı da vardır: 1. İstanbul: Raymond (Uhuvvet) Matbaası, 1327 (1911), 120 s.; 2. Mırsır: Bulak Matbaası 1300 (1882) 68 s.

Semih CEYHAN

توجه كتاب تحفة السفره الى حضرت
البرره للشيخ الاكبر محي الدين
العربي قدس سره

هر حقى مترجمه عائد اولوب اشبومهر ايله مهور اوليان نيكهله
ساخته نظر ايله باقيلور

معارفى نظارت جليله سنك فى ۲ ربيع اول ۱۳۰۳
وفى ۲۶ كانون اول ۱۳۰۴ تاريخلو و ۹۱۷ نومرولو
رخصتنامه موجبجه تكيه جى حانده دزت بك مطبعه سنده
طبع اولمشلد

7. İbrâhim Halîl, *Terceme-i Kitâb-ı Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere*, [İstanbul], İzzet Bey Matbaası, 1303 (1886), 37 s.

İbn Arabî'ye atfedilen (v. 638/1240) ancak 1950'lerden itibaren Ebu'l-Fazl Kıvâmuddîn Muhammed b. Abdülhâmîd el-Bistâmî'ye âit olduğu fikri yaygınlaşan³⁴ *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere* isimli risâlenin tercümesidir. Matbû nüshada mütercimle ilgili bir bilgi yoktur. Ancak Özege tarafından (IV, s. 1819, nr. 20631) İbrâhim Halîl adına kaydedilmiş, daha sonra kütüphâne kataloglarına da bu şekilde işlenmiştir. Dolayısıyla İbrâhim Halîl Bey hakkında doğrudan bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Nitekim *Tuhfetü's-Sefere*'yi bu tercümeden faydalanarak yeniden Türkçeye aktaran Abdülkadir Akçiçek yazdığı önsözde ve kitap üzerine Selçuk Eraydın gözetiminde bir lisans bitirme tezi hazırlamış olan Sıtkı Tabakoğlu çalışmasında tercümeyle "mütercimi meçhûl" olarak kaydederler.³⁵

Tercümede, İbn Arabî'ye atfedilen metnin 1300/1883 (İstanbul: Tevsî-i Tîbâat Matbaası) ve 1301/1884 (İstanbul: Mekteb-i Sanâyî Matbaası) yıllarında yapılmış neşirlerinin esas alındığı anlaşılmaktadır. Birbirini tekrar eden iki neşrin hemen ardından bu tercümenin yapılmış olması dönem bakımından risâleye duyulan ilginin bir göstergesi sayılabilir.

Tuhfetü's-Sefere on bâb ve on fasla ayrılmıştır, tercüme metinde de bu başlıklandırmaya müdâhelede bulunulmaz. Kitapta sırasıyla *tevbe* (s. 3), *mürîdânın tevbesi* (s. 5), *mürîdânın i'tikâdî* (s. 6), *ihlâs* (s. 6), *muhabbet* (s. 8), *şevk* (s. 10), *aşk* (s. 11), *riyâzet* (s. 13), *tezkiye-i nefis* (s. 14), *teclîye-i ruh* (s. 15), *isyân ve ittîbâ'-ı şeytân* (s. 18), *halvet* (s. 18), *zikir* (s. 19), *mürîdâna lâzım olan sıfât* (s. 20), *vâkiât* (23), *müşâhede* (25), *mükâşefât* (s. 27), *tecellî* (s. 29), *vusûl* (s. 32), *ma'rîfet ve hâl ve makâm* (s. 34) konuları ele alınır, her konu müellif tarafından ilgili görülen âyetler, hadîsler ve sûfî deyişleri ile zenginleştirilir.

İbrâhim Halîl Bey, risâleyi tercüme ederken herhangi bir açıklayıcı eklemeye bulunmamış, âyet ve hadîslerin az bir kısmının Türkçe karşılıklarını yazmıştır. Kitap boyunca sık sık matbaa hatâlarına rastlanmaktadır. Tercümeyle esas alınan matbû nüshada eserin orijinaline nispetle bazı noksanlıklar vardır ve bu noksanlıklar İbrâhim Halîl Bey'in tercümesinin

34 Eserin İbn Arabî'ye âdiyetinin şüpheli olduğuna dâir bk. Osman Yahyâ, *Histoire et Classification de l'Œuvre d'Ibn Arabi*, Institut Français de Damas, 1964, s. 510, 511 (nr. 782).

35 İbn Arabî, *Tuhfetü's-Sefere -Bir Hedîye-*, trc. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Rahmet Yay., 1971; Sıtkı Tabakoğlu, "Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere'nin Türkçe Yazılması", M.Ü.İ.F. Kütüphanesi, TZ0615.

de de aynen varlığını sürdürmektedir. Fakat görülebildiği kadarıyla metnin yapılmış ilk Türkçe tercümesi İbrâhim Halîl Bey'e aittir. Daha sonra *Tuhfetü's-Sefere*'nin farklı dillerde tercümeleri ve yayınları yapılmıştır.³⁶

İbrâhim Halîl Bey'in tercümesi yukarıda da işâret ettiğimiz üzere Sıtkı Tabakoğlu tarafından Latin alfabesine aktarılmış, fakat yayınlanmamıştır.

M. Nedim TAN

---

36 Konunun etrafı bir biçimde ele alınışı, eserin İbn Arabî'ye âit olmadığı te'yidi ve *Tuhfetü's-Sefere*'nin diğer neşirleri ve tercümeleri için bk. İbn Arabî, *Hakikat Yolcusuna Rehber -Tuhfetü's-Sefere-*, trc. Hüseyin Şemsi Ergüneş, haz. M. Nedim Tan, İstanbul: İz Yay., 2010, s. 11-19 (hazırlayanın girişi).

سمى

8. İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerh-i Salâvât-ı Meşîşiyye*, [İstanbul], Matbaa-i Seraskeriyye, 1256 (1840); [İstanbul], Matbaa-i Ârif Efendi, 1256 (1840); [Kâhire], Matbaa-i Ahmed Rüşdî, 1279 (1862), 80 s.

Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'nin (ö. 656/1258) mürşidi olan Abdüsselâm b. Meşîş'e (ö. 622/1225)³⁷ âit ve tasavvuf kültüründe vird olarak benimsenmiş ünlü salâvat üzerine İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) tarafından yazılmış şerhtir. İbn Meşîş salavâtı üzerine yazılmış bilinen ilk Türkçe şerh olması, ayrıca Bursevî'nin renkli üslûbuyla Şâzelî kültürünün temel metinlerinden birini kaynaştırması sebebiyle ilgiye değer bir metindir. Buna bağlı olarak XIX. yüzyıl içerisinde birbirinin tekrarı olan üç ayrı baskısı yapılmıştır. Kütüphanelerde de hâl-i hâzırda kırk kadar yazmasına ulaşılabilmektedir.³⁸

Kitabın neşirlerinde içindeki konuları gösteren bir fihriste rastlanmaz, çünkü Bursevî eserini başlıklarla kısımlandırmamış, salavâtın şerhe konu ettiği ibârelerini bölümler arasında bir ayırıcı olarak düşünmüştür. Metni matbaaya hazırlayanlar, sâdece bir yerde (s. 31) *Rûhu'l-Beyân*'dan iktibâs edildiği anlaşılan ufak bir sayfa kenarına ilâve dışında metin üzerinde bir tasarrufta bulunmamışlardır. Yine de eser okunurken yer yer matbaa hatâlarına rastgelinmektedir.

Eserin ana konusu *hakikat-ı muhammediyye*dir. Varlığa anlamını veren ve insanın hakikatle bağını kuran bir vasıta olarak *hakikat-ı muhammediyye* eserin tümünde kendini belli eder. Bursevî, İbn Meşîş hakkında bir bilgi vermez, sadece salavâtın şöhretini vurgular ve şerhe başlar. Salavâtın cümlelerini esas alarak önce kelime anlamlarını vurgular, ardından kelimelerin ıstîlâhî muhtevâlarını açıklar. Konunun çağrıştırdığı inceliklere de değinmeden edemez, böylece ele aldığı konuyu genişletir. Yer yer metne hatırda kalıcı, didaktik nitelikli manzûm kısımlar da ekler. Eserde Birgivî'nin (ö. 981/1573) *Tarikat-ı Muhammediyye*'sine eleştiri getirilmesi (s. 31), *halâ ve melâ* konusunun işlenmesi (s. 39), Bursevî'nin kendi mânevî tecrübesine yer vermesi (s. 42), çeşitli menkıbevârî anlatıların te'vîl edilmesi (s. 47, 68) ve benzeri konular dikkati çeker. Bursevî canlı ve kıvrak üslûbuyla müslüman kültürün dağarcığını şekillendirmiş anahtar kavramları eseri boyunca kullanarak zengin bir metin ortaya koyar.

37 Süleyman Uludağ, "Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî", *DİA*, I, s. 302; Zekiya Zouanat, *Ibn Mashish: Maître d'al-Shâdhîli*, Rabat: Najah El Jadida, 1998.

38 Müellif nüshasına erişilemeyen eserin yazmaları hakkında yapılmış bir döküm denemesi için bk. Murat Yurtsever, "İsmâil Hakkı Bursevî", *Divan*, Bursa: Arasta, 2000, s. 28-31.

Bursevî'nin bu eseri önce İlhamî Ulaş,³⁹ ardından İsmâil Hakkı Altuntaş⁴⁰ tarafından günümüz diline aktarılmaya çalışılmış, sonrasında metin üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁴¹ Peşi sıra Muzaffer Ergür, eseri matbû nüshadan hareketle hem Latin alfabesine aktarmış, hem de günümüz dilinde çevirmiştir.⁴² Son olarak eser, M. Nedim Tan tarafından matbû nüsha beraberinde beş ayrı yazma ile de karşılaştırılmak suretiyle yeniden yayına hazırlanmış, ayrıca Bursevî'nin diğer eserlerinden de faydalanılarak ayrıntılı açıklamalarla birlikte günümüz Türkçesine aktarılmıştır.⁴³

M. Nedim TAN

39 "Şerh-i Salât-ı Meşîşîyye", haz. İlhamî Ulaş, *İmanın Şübeleri*, İstanbul: Osmanlı, 1999.

40 *Salât-ı İbn Meşîş ve Açıklaması*, İstanbul, 2002. Altuntaş, eseri günümüz diline aktarırken bir hayli keyfi tasarruflarda bulunmaktadır.

41 Zehra Çelebi, "Tasavvuf Târihinde Vird-Hizb Geleneği ve İsmâil Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Salât-ı Meşîşîyye İsimli Eseri", SÜSBE 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

42 *Şerh-i Salât-ı Meşîşîyye*, haz. Muzaffer Ergür, İstanbul: Salah Bilici, 2009. Ergür'ün çalışması gerek metni okuma, gerekse Türkçe ifâdelendirme açısından kendinden öncekilere nispetle daha tam gözükmektedir.

43 *Varlıgın Dili –İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi-*, haz. M. Nedim Tan, İstanbul: İz Yay., 2010. Bu çalışmanın girişinde İbn Meşîş salavâtının şerhlerine ilişkin bir özet literatür sunulmuş, ayrıca Bursevî'nin şerhi beraberinde Abdullah Ferdî ve Hafız Hilmî'nin de şerhlerine yer verilmiştir.

کتابخانه اجتهاد عدد ۴۴

دوفتور مبداله جودت

دلستی مولانا

و

غزالی ده معرفه الله . رباعیات غزالی .

عرفی ، ده شعر و عرفان

محمد ولید مہدی افندی
نک

اثر حقیقہ اوزون بیر مطالعه نامہ صنی محتوی در .

ایستانبول

اورخانیہ مطبعہ سی

۱۹۲۱

9. Doktor Abdullah Cevdet, *Dil-mestî-i Mevlânâ ve Gazzâlî'de Ma'rifetullah - Rubâiyyât-ı Gazzâlî - 'Urfi'de Şiir ve İrfân*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, Kütübhâne-i İctihâd, Aded: 44, 1921, 128 s.

Son devir fikir ve siyaset adamlarından Abdullah Cevdet'in (öl. 1932)⁴⁴, Celâl Nuri [İleri] (ö. 1936) tarafından *İctihâd* dergisinde Mevlânâ (ve İbn Arabî) hakkında sarf edilen cümleler üzerine bir tür reddiye olarak kaleme aldığı kitabı.

Abdullah Cevdet, söz konusu reddiyesini önce yine *İctihâd* dergisinde yayınlamış, daha sonra Ahmed Gazzâlî (ö. 1126) ve Cemâlüddin Urfi-i Şîrâzî (ö. 1591) hakkındaki üç yazısını daha ekleyerek kitaplaştırmıştır. Bu hâliyle kitap müellifin *İctihâd* dergisinde yayınlanmış dört yazısını ihtivâ eden bir toplamdır.

Müellifin, kitabına yazdığı 14 Teşrîn-i Evvel 1921 târihli önsözde bu durumu "(...) kitâb şeklinde tab' edilirken esere birçok yeni parçalardan mâadâ ayrıca bir mecmûa-i eş'âr teşkil eden rubâiyyât-ı Gazzâlî dahi ilâve olunmuştur. İrân'ın en ince ve en kuvvetli şâiri Urfi-i Şîrâzî'nin yüksek ve rakîk, asîl ve asliyet-perver şiirlerinden yaptığım müntehabâtın tekmile olarak ve 'Urfi'de Şiir ve İrfân' unvânıyla *Dil-mestî-i Mevlânâ*'ya ilhâkı mukarrerdi." (s. 3) diyerek açıklar.

Eserde Ahmed Gazzâlî'nin rubâileri Türkçeye tercüme edilerek verilmiş, Urfi'nin şiirleri ise tercüme edilmeden Farsça olarak yer almıştır. Urfi'yi tercüme etmeme gerekçesini ise "İrân edebiyâtında üstâd-ı kâmil olan dostum Hüseyin Dâniş Beyle ahîren verdiğimiz ve Urfi'nin *Divân*'ından tercüme meli bir kitâb-ı müntehabât vücûda getirmeye âid bir kararımız üzerine, bu vâsi'ce projemi bıraktım. Evvelce intihâb ve tefrîk etmiş olduklarımın içinde berceste birkaç mısra veyâ ebyâtı yine 'Urfi'de Şiir ve İrfân' unvân-ı mukarreri altında fakat tercümesiz olarak (...) tezyil ile iktifâ ediyorum." (s. 3-4) diyerek belirtir. Dibâceden önce Veled Çelebi Efendi'nin (ö. 1953) –*Dil-mestî-i Mevlânâ İctihâd*'da yayımlandıktan sonra– müellife gönderdiği uzunca ve son derece ilgi çekici bir mektubu⁴⁵ da esere dâhil edilmiştir (s. 6-15).

Dil-mestî-i Mevlânâ biyolojik materyalist bir fikir adamı olarak tanınan Abdullah Cevdet'in din (İslâm), tasavvuf ve metafizik konularına nasıl

44 Hayatı ve eserleri için bk. M. Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *DİA*, I, s. 90-92.

45 Mektup Latin harflerine aktarılarak ayrıca yayınlanmıştır: Yusuf Turan Günaydın, "Veled Çelebi'den Abdullah Cevdet'e Mektup", *Hece*, Nisan 2007, sayı: 124, s. 143-148.

yaklaştığı hususunda önemli ipuçları verir. Eserde başta Hz. Muhammed olmak üzere din büyüklerine karşı saygılı bir dil kullanılır ve Allah inancını dışlayan bir tutuma rastlanmaz.

Bu hususları yansıtan ilgi çekici Dibâcesinden (s. 16-19) sonra metin, Mevlânâ'nın rubâilerini esas alır gözükken şiirsel ifâdeler şeklinde ilerler. Yalnız müellif bir sûfi olmadığı için Mevlânâ rubâilerini âdeta tasavvufî birer metin olmaktan çıkartarak dünyevî aşkı resmeden metinlere dönüştürmüş gibidir. Bu hususu Abdullah Cevdet, “Şimdi Hazret-i Mevlânâ'nın hüsn ü lâ-yetenâhiyyete müştâk ve bu iştiyâk ile mest ü pür istiğrâk rûh-ı şâiriyyetine nazarımızı çevirelim, dinleyelim; söyleyen yâhûd söyleten Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir.” (s. 19) diyerek vurgular. Veled Çelebi ise mektubunda aynı hususu “Bâzi şiirleriniz Mevlânâ'nın çocukluk yıllarında tahsil için Şam'ı teşriflerinde söylediği şiirlerin tercümesi zannedilebilir. Yine diğer üstün ve incelikli hayâllerinizin de *Dîvân-ı Kebîr*'de metnini bulmak güç değildir. Diyebilirim ki o müdâfaayı size yazdıran ve o şiirleri söylettiren de mutlaka Mevlânâ'nın rûhâniyetidir. Çünkü o ve diğer velîler mânâ ülkesinin tûtîleridir ki uygun buldukları ayna ardından maârif şekerleri saçarlar.” (s. 10) şeklinde değerlendirir. Dolayısıyla *Dil-mestî-i Mevlânâ*'da Dibâce'den sonra yer alan ve kitabın belkemiğini oluşturan şiirsel ifâdeler bölümünü Mevlânâ'dan birebir tercüme saymak doğru olmaz; ancak Mevlânâ'dan esinlenilerek kaleme alınmış metinler olarak görmek gerekir.

Müellifinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye sevgisini gösteren bir metin olarak eser, her halükârda Abdullah Cevdet'in dünya görüşünü yansıtır. Bu hâliyle de Nâzım Hikmet'e (ö. 1963) “materyalist rubâiler” yazma konusunda ilham kaynağı olmuştur.

Dil-mestî-i Mevlânâ'nın Mevlânâ ile ilgili bölümü Latin harflerine aynen aktarılarak yayınlanmıştır.⁴⁶ Metin Ahmed Gazzâlî'nin rubâilerinden tercüme bölümleriyle birlikte sadeleştirilerek de basılmıştır.⁴⁷

Yusuf Turan GÜNAYDIN

46 Yusuf Turan Günaydın, “Abdullah Cevdet ve Dil-mestî-i Mevlânâ'sı –Değerlendirme & Çevrimyazı Metin–”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu: Bildiriler*, Konya: SÜMAM, 2007, s. 393-422.

47 Sadi Irmak, *Lirizmin İki Doruğu: Mevlânâ ve Gazzâlî*, Ankara: Konya Turizm Derneği, 1976.

غازی مصطفی کمال بانا حضرت تدریجہ انصاف :

شیخ اکبری نیچین سوہرم

از

محمد علی عینی

مدرسة الارشاد تاریخ فلسفہ مدرسہ

طابعی :

اقبال کتب خانہ سی صاحبی

ہمسایہ

شہزادہ بائی : اوقاف اسلامیہ مطبعہ سی

۱۳۳۹-۱۳۴۱

10. Mehmed Ali Aynî, *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim*, [İstanbul], *Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339-1341 [1923], 84 s.*

Medresetü'l-İrşâd Târîh-i Felsefe müderrisi Mehmed Ali Aynî'nin (ö. 1945)⁴⁸, “münhasıran İslâm değil bütün insâniyyet âleminde yetişmiş olan en büyük bir mütefekkir” (s. 5) diye vafettiği İbn Arabî'nin hayatı, eserleri ve düşünceleri etrafında kaleme aldığı muhtasar kitabı.

Üst başlığı “Muhterem Kârikerime” olan mukaddimede, 1 Teşrîn-i Evvel 1330 (14 Ekim 1914) Çarşamba gecesi eserini yazmaya başladığını (s. 6) belirten müellif, bu çalışmasını “dîn-i mübînimizin âlemdâr-ı hâzırî Gâzî Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine ithâf” (s. 5) etmiştir. Kitabın adı olan “Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim?”i izâh sadedinde ise M. Ali Aynî şunları söylemektedir: “Ben onu çok severim. Çünkü ma-fevka't-tabîaya, ahlâkiyyâta dâir en yüksek ve dakîk mülâhazaları onda buluyorum. Eğer insanlar onun ta'lîm ve telkîn ettiği düstûrlara bir derece tatbîk-i hareket etmiş olsalardı, şimdi ne kadar mes'ûd olacaktı!” (s. 10)

Kitap beş bâbdan müteşekkildir. M. Ali Aynî eserin birinci bâbında “Şeyh-i Ekber'in Hayât ve Âsârına Umûmî Bir Nazar” (s. 7-20) başlığı altında kısaca İbn Arabî'nin eserleri, düşünceleri, düşüncelerine yöneltilelen eleştiriler ve eleştiriler dolayısıyla oluşan literatüre dâir bilgiler verir. İbn Arabî'yi bâzı medrese âlimlerinin eleştirdiğini ifâde eden müellif söz konusu eleştiri ve husûmetlerin Şeyh'in vefâtından sonra da devam ettiğini -Şeyhulislam Mustafa Sabri'ye atıfla- söyler. Ayrıca bu bölümde İbn Arabî'nin Dante ve Spinoza gibi şâir ve filozoflar üzerindeki etkisine değinir.

“Şeyh hazretlerinin kitaplarında bizi zahmete ve tereddüde düşüren cihetler, harflere âid mülâhazalarıdır” (s. 21) diyen M. Ali Aynî, eserinin ikinci bâbını “Esrâr-ı Hurûf Bahsi”ne tahsis eder (s. 21-27). Burada, ilm-i hûrûfu anlamaya ilişkin zorluklar, harfler ve yaratılış arasında var olan irtibat, İbn Arabî'nin hurûf ilmi sâyesinde haber verdiği gelecekte vuku bulacak bir takım olaylar üzerinde durulur. Esrâr-ı hurûf bahsinde müellifin temel kaynağı İbn Arabî'ye nispet edilen *Şeceretü'n-Nu'mâniyye* adlı risâledir.

48 Hayatı ve eserleri için bk. İsmâil Arar, “Aynî, Mehmet Ali”, *DİA*, IV, s. 273-275; İsmâil Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, II, İstanbul: Kitabevi Yay., 1997, s. 65-115. Ayrıca Aynî'nin İbn Arabî ve vahdet-i vücûda ilişkin düşüncelerinin analizi için bk. Özkan Öztürk, *Çağdaş Türk Düşüncesinde İbn Arabî Felsefesinin Ele Alınışı*, MÜSBE 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 34-63.

Kitabın üçüncü bâbı olan “Ma-Ba’det-Tabîaya âid Mülâhazalar” (s. 28-57) kısmında ise yaratılış meselesi, âlemin kıdemi, mutlak vücûd, nefes-i rahmânî, hareket, madde-sûret ilişkisi, ayn-ı sâbite, eşyânın hakîkati ve idrâki, âlemin imkânı ve insanın yeryüzünde zuhûru gibi konularda filozofların düşüncelerine kısaca değinen müellif, İbn Arabî’nin bu husûslardaki görüşlerini zikreder. Bu bölümde M. Ali Aynî, vahdet-i vücûdun bir tür panteizm olarak anlaşılması meselesinin yanlışlığı üzerinde bilhassa durur.

Dördüncü bâb, “Ahlâkiyyâta Dâir”dir (s. 58-75). “Ahlâkın kaynağı ve gâyesi nedir?” sorusu üzerinde durduktan sonra İbn Arabî’nin ahlâk meselesinde temel ölçütünün yaratılmışlara şefkat olduğunu söyleyen M. Ali Aynî, bu bağlamda kısasta affetmenin önemi, esâret ve/ya kölelik meselesi, infâk ve yardımlaşmada bulunma hususu, ittifâk ve birleşmenin gerekliliği, insanlar arasında eşitlikle muâmele, kadınlara muhabbet duyma, âile fertleri ile ilişkide gözetilmesi gereken noktaları vurgular. Dördüncü bâbda son olarak müellif, nefis muhâsbesi ve gerekliliği konusunda İbn Arabî’nin yaklaşımını özetle îzâh eder.

“İlm-i Tevhîde Dâir” (s. 76-82) olan beşinci bâbda, tevhîd ilmini idrâk için özel bir kabiliyete ihtiyaç olduğunu belirten M. Ali Aynî, tevhîd ilminin temel kavramları olan mutlak zat, ulûhiyyet, rubûbiyyet, tevhîd, tenzîh ve teşbîhin İbn Arabî düşüncesindeki yeri üzerinde kısaca durur. M. Ali Aynî, eserine son vermezden evvel “Lâhika” (s. 82-83) başlığı altında yeni bir bahse girer ve İbn Arabî’nin bâzı eserlerinde farklı âlemler ve o âlemlerin sakinlerinden söz ettiğini, ayrıca böyle âlemlerin var olduğuna kendisinin de ihtimal verdiğini söyler.

Ahmed Reşid Bey tarafından Fransızca’ya çevrilen “Şeyh-i Ekber’i Niçin Severim”⁴⁹, Henrik Samuel Nyberg⁵⁰ (ö. 1974) ve Louis Massignon⁵¹ (ö. 1962) gibi müsteşrikler tarafından eleştiriye tâbi tutulmuştur.⁵² Kitap, *İbn Arabî’de Varlık Düşüncesi* başlığıyla yayıma hazırlanan çalışmanın içinde

49 Mehemed Ali Ainî, *La quintessence de la Philosophie de Ibn-i-Arabi*, trc. Ahmed Réchid, Paris: Librairie

Orientaliste Paul Geuthner, 1926, 106 s.

50 Hayatı ve eserleri için bk. Ömer Türker, “Nyberg, Henrik Samuel”, *DİA*, XXXIII, s. 312-313.

51 Hayatı ve eserleri için bk. Faruk Bilici, “Massignon, Louis”, *DİA*, XXVIII, s. 100-103.

52 Esere yöneltilen eleştirilerin mâhiyeti için bk. Özkan Öztürk, *Çağdaş Türk Düşüncesinde İbn Arabî Felsefesinin Ele Alınışı*, s. 49-63; Zülfikar Güngör, “Muhyiddin İbn Arabî Hakkında Louis Massignon’un Eleştirileri ve Veled Çelebi (İzbudak)’nin Cevapları”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 11, Temmuz-Aralık 2003, s. 377-406.

Latin harflerine aktarılarak neşr olunmuştur.⁵³

Yayımcı tarafından eserin ilk sayfasına, üzerinde Abdulganî Nâblusî'ye ait ریح محيي الدين مسك في الوري / لكن كل أنف لا يشتم فاح ait mısırâların⁵⁴ yer aldığı “Şeyh-i Ekber Nûr-i Ezher Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mağribî et-Tâî el-Endelûsî Hazretlerinin tasvîri” konulmuştur.

Ercan ALKAN

---

53 Mehmed Ali Aynî, *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim*, haz. İsmail Kara, İstanbul: İnsan Yay., 2009, s. 107-167.

54 “Halk içre Muhyiddîn'in kokusu misk gibidir / O etrafa güzel bir koku yaymaktadır, ancak her burun bu kokuyu alamaz.”

رساله توحيد

مندرجاتی

من عرف نفسه فقد عرف ربه حديث شريفى حقدنه
شيخ ابرقدس الله سره الانور حضرت تاريناك شرجيله
ها مشنده ترجمه سنى محتويدر

مترجمى

كلامى درگاه شريفى پوست نشينى محمد اسعد

هرحقى محفوظدر

۱۳۳۷ هـ

11. Muhammed Esad [Erbîlî], *Risâle-i Tevhîd Tercümesi*, İstanbul, 1337 (1918), 98 s.

İbn Arabî'ye (ö. 638/1240) nispet edilen Abdullah b. Mes'ûd Balyânî'ye⁵⁵ (ö. 686/1288) ait Risâletü'l-Ahadiyye'nin⁵⁶ Kelâmî dergâh-ı şerîfi postnişini Nakşebendî-Hâlidî şeyhi Esad Erbîlî⁵⁷ (ö. 1931) tarafından yapılan tercümesidir.

Kitabı, *Risâle-i Tevhîd* üst başlığı ile mütercimim Mektûbât adlı eserinin de nâşiri olan Ali Kadri, Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö. 1242/1826) halîfelerinden Abdullah b. Süleyman Ervâdî'ye⁵⁸ (ö. 1275/1858) ait *Mir'âtü'l-İrfân*'ın hâmişinde yayımlamıştır. *Mir'âtü'l-İrfân*, Risâletü'l-Ahadiyye'nin Arapça şerhidir. Es'ad Erbîlî mezkûr şerhten de istifâde etmek sûretiyle risâleyi tercüme etmiştir. Şu cümleler risâlenin tercüme ediliş nedenini açıklar mâhiyettedir: “Şeyh-i Ekber Muhyiddîn el-Arabî (kuddise sırruhül-enver) hazretlerinin âsâr-ı gevher nisârından *Men Arafe Nefseh Fekad Arafe Rabbeh* ismi ile müsemmâ risâlelerinde vahdet-i vücûda dâir meşhud-i bâsıra-ı iftikârım olan edille-i muknialarının lisân-ı Türkî ile tercemesine mübâşeret ve lisân-ı Arabî'ye âşinâ olmayan ihvânım için tab' ve temsiline mücâseret eyledim.” (s. 3)

“Nefsini bilen Rabbini bilir.” hadîsi merkeze alınmak sûretiyle tevhîd öğretisinin îzâh edildiği risâle, Allah'ın evvel-âhir, zâhir-bâtın isimlerinin açıklanması ile başlar (s. 3) ve bu bağlamda isim-müsemmâ ilişkisi geniş bir şekilde ele alınır (s. 4-9). Gerçek varlığın yalnız Cenâb-ı Hakk'a ait olduğu (Lâ mevcûde illallah) ifâdesi risâlenin ana temasıdır; dolayısıyla metindeki kavram ve tartışmaların tümü, dâima bu hakikat çerçevesinde değer-

55 Hayatı ve düşünceleri için bk. Abdullah b. Mes'ud Balyânî, *Mutlak Birlik -Nefsini Bilen Rabbini Bilir-*, haz. Ali Vasfı Kurt, İstanbul: İnsan, 2003, s. 13-100, -hazırlayanın katkılarıyla Michel Chodkiewicz'in girişi-; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns -Evliyâ Menkibeleri-*, Tercüme ve Şerh: Lâmiî Çelebi, haz. S. Uludağ-M. Kara, İstanbul: Marifet Yay., 2001, s. 403-406.

56 İbn Arabî'nin *Kitâbu'l-Elif (Kitâbu'l-Ahadiyye)* adlı risâlesi ile isim benzerliğinden dolayı karıştırılan bu eser farklı pek çok isimle anılmaktadır: *er-Risâletü'l-Vücûdiyye*, *Risâle fi'l-Ahadiyye*, *Risâle fi Şerhi Ma'nâ Kavli'n-Nebî Men Arafe Nefseh Fekad Arafe Rabbeh*, *Miftâhu'l-Ma'rife*, *Kitâbu Vahdeti'l-Mutlaka*, *Risâle fi Cevâbi Ma'rifeti'n-Nefs*. Bu bağlamda ilgili tartışmalar için bk. Osman Yahyâ, *Histoire et Classification de l'Œuvre d'Ibn Arabi*, Institut Français de Damas, 1964, s. 145-146, 270, 381 (nr. 13, 181, 458); Abdullah b. Mes'ud Balyânî, *age*, s. 34-35.

57 Hayatı ve eserleri için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, “Esad Erbîlî”, *DİA*, XI, s. 348-349; *SE*, II, s. 347-357; İsmâil Kara, *Din ile Modernleşme Arasında -Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri-*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 325-357.

58 Hayatı ve eserleri için bk. Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*, İstanbul: Kitabevi, 2000, s. 168-171.

lendirilir. Vahdet-i vücûdun hulûl, hurûç, ittihâd vb. kavramlarla eşdeğer olmadığı ve söz konusu kavramlarla vahdet-i vücûdun karıştırılmaması gerektiği yönündeki düşünceye bu risâlede de rastlanır (s. 10, 18). Fenâ, fenâ-i vücud, fenâu'l-fenâ kavramlarının sûfi dildeki karşılıkları (s. 20-21); "Allah vardı ve O'nun dışında başkaca bir şey yoktu." sözünün îzâhı (s. 24); gözle görülen mevcut nesnelerin (eşyâ) ontolojik statüleri (s. 24-25, 30); sûfilerin "ene'l-Hak", "sübhânî mâ a'zame şânî" gibi şatahat nev'inden sözlerinin hangi mertebede câiz olduğu; âlemin varlığına dâir mutasavvıfların temel görüşleri (s. 47-48), "Kulum Bana nâfile ibâdetlerle yaklaşıp." "Dehr'e sövmeyiniz çünkü dehr Allah'tır.", "Hastalandım beni ziyâret etmedin." gibi vahdet-i vücûdu ispat için mutasavvıflar tarafından kullanılan hadislerin yorumu (s. 41-42); "Ölmeden önce ölünüz." hadîsinin ma'rifetullah ve marifetü'n-nefs bağlamında şerhi, ölüm türleri olan mevt-i ahmer, mevt-i esved, mevt-i ahdar ve mevt-i ebyadın ne anlama geldiği (s. 49-50), seyr ü sülûk ile bağlantılı olarak nefis mertebeleri ve letâif-i seb'a meselesi (s. 54-56), kendisiyle "hakâyık-ı kevnîyye ve dekâyık-ı ma'nevîyye"nin elde edildiği ledünnî ilim (s. 57) risâlenin dikkati çeken ana konularındır. Kitapta menkıbe nev'inden addebileceğimiz, ilki İbn Arabî'den (s. 53) diğeri ise Seyyid Ahmed el-Bedevî'den (s. 83) olmak üzere iki olay nakledilir.

Eserde ayrıca vahdet-i vücûd tartışmaları bağlamında sorulan birtakım klasik sorulara da cevaplar aranmıştır: "Şayet vücûd tek ise eşyâ-yı mevcûdeyi nasıl inkâr edersin?" (s. 8); "Mâdemki her şey ve herkes âlât ve edevât kabîlindedir fâil ancak Zât-ı Hak'tır. O hâlde insanların bir kısmı neden azâba müstehak olsun?" (s. 16); "Mâsivâyı nefy ile Cenâb-ı Hak'ın rubûbiyyetini ta'til etme tehlikesiyle karşılaşmış olunmaz mı?" (s. 60).

Esad Erbîlî'nin tercümesi Ali Vasfi Kurt tarafından yapılan lisans bitirme tezinde Latin alfabesine aktarılmış, fakat yayınlanmamıştır.⁵⁹

Ercan ALKAN

59 Ali Vasfi Kurt, Risâle-i Ahadiyye Metni ve Tercemelerinin Yazmaları ve Risâle-i Tevhîd Tercemesi, Mezuniyet Tezi, 1982, M.Ü.İ.F. Kütüphanesi, TZ0690.

آثار اسرار

محرر و مرتبی

طریقت علیہ خلوتیہ سنبلیہ فقراسندن و دیوان همایون قلی
مہمہ او طہسی خلفاسندن

محمد سامع

ہر حق صاحب و محرزینہ عالمدر

محررک مہریلہ مہور اولیان نسخہلر ساخته در

معارف نظارت جلیلہ سنک ۱۷۸ نومرولی و فی ۱۴ نیسان سنہ
۳۱۴ تاریخلو رخصتنامہ سیلہ طبع اولنمشدر

(جال افندی) مطبعہسی — باب عالی جوارندہ عزیزیه

جادہ سنندہ نومرو ۵۷

۱۳۱۶

12. Mehmed Sâmi', *Esmâr-ı Esrâr*, [İstanbul], Cemâl Efendi Matbaası, 1316 (1898), 54 s.

Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye-i Sünbüliyye Fukârasından ve Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî Mühimme Odası Hülefasından Mehmed Sâmi' es-Sünbülî'nin⁶⁰ tarîkatlar hakkında yazdığı silsile kitabı.

Müellif eserini hazırlamaktaki maksadını “Bî'l-cümle turuk-ı aliyye pîrân-ı izâm ve meşâyih-i kirâm ve müktedâ-yı zevi'l-ihtirâm kaddesallâhu esrârahum hazerâtının silsile-i aliyye-i nesebiyyeleri cümleten münderic bulunan tomârların nüsah-ı matbûa ve gayr-i matbûası pek ender ve mevcûd olanlara dahi mürâcaat hîninde saatlerce nazar-ı mütâlaadan geçirilmedikçe kat'â bir şey anlaşılmayacağına ve eğerçi her tarîk meşâyihinin silsile-i nesebiyyesini mübeyyen bir icâzetnâmesi bulunur ise de onlarda cümlesini bir yerde veyâhûd ayrı ayrı görmek ve bilmek gerek. Ehl-i tarîkten olana ve gerek olmayana gayr-i mümkün ve müteassir olduğuna binâen kâffe-i turuk-ı aliyyenin enfâs-ı kudsiyye-i nesebiyye ve mütevâridesi kimlerden kimlere müntakilen gelmiş ve kangısı kangısından ahz ü kabz etmiş ve teşa'ub eylemiş oldukları kolları alâ vechi's-sihha müteselsilen ve başka başka olarak fi-zamânına hâza ma'lûm ve müteârif olan nâm-ı âlileriyle cem-i telfik ve hîn-i mürâcaatta teshîlât-ı lâzîme ve kâfiye irâe etmek üzere ba'de't-tedkîk tahrîr ile nâmına 'Esmâr-ı Esrâr' tesmiye eyledim.” (s. 2-3) diye anlatmaktadır.

Eserde ilk önce tarîkatların silsileleri, daha sonra pîrleri hakkında kısa mâlumat zikredilmiş ve son olarak tarîkatların şübeleri sıralanmıştır.

Esmâr-ı esrâr'da tarîkatlar sırasıyla şöyle verilmiştir: “Silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriyye (s. 4-5), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Rıfâiyye (s. 5-7), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Bedeviyye (s. 7-8), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Sa'diyye (s. 9-10), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Şâzeliyye (s. 11-12), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye (s. 13-4), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Halvetiyye (s. 15-16), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye (s. 17-18), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye (s. 18-20), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Bayrâmiyye (s. 20-22), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Sühreverdiye (s. 22-23), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Zeyniyye (s. 24-25), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Desûkiyye (s. 25-26), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Rüşeniyye-i Halvetiyye (s. 27), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Gülşeniyye-i Halvetiyye (s. 28-29), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Sünbüliyye-i Halvetiyye (s. 29-31), silsile-i tarîkat-ı aliyye-i Kübreviyye (s. 31-32), silsile-i

60 Müellifin biyografisine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

tarîkat-i aliyye-i Şa'bâniyye-i Halvetiyye (s. 33-34), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Ahmediyye-i Halvetiyye (s. 34-35), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Sinâniyye-i Halvetiyye (s. 36-37), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Uşşâkiyye-i Halvetiyye (s. 37-38), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Celvetiyye (s. 39-40), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Ramazâniyye-i Halvetiyye (s. 41-42), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Mısriyye-i Halvetiyye (s. 43-44), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Cerrâhiyye-i Halvetiyye (s. 44-45), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Raûfiyye-i Halvetiyye (s. 46-47), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Cihângiri-i Halvetiyye (s. 48-49), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Sivâsiyye-i Halvetiyye (s. 50-51), silsile-i tarîkat-i aliyye-i Hâliidiyye-i Nakşîyye (s. 51-53); silsile-i tarîkat-i aliyye-i Eşrefiyye-i Kâdiriyye (s. 53-54).”

Hüseyin Vassâf'ın (ö. 1930) *Sefîne-i Evliyâ Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr* isimli muhalled eseri –mâruf mânâsıyla olmasa da– Mehmed Sâmî'nin *Esmâr-ı Esrâr* isimli eserinin şerhidir.

K. Yusuf ÜNAL